

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filosofická

Diplomová práce

**Logický folklór: Dartmouth, Jitřenka a Večernice, Současný francouzský
král, Pegas**

Lucie Nováková

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filosofická

Katedra filosofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Teorie a filozofie komunikace

Diplomová práce

**Logický folklór: Dartmouth, Jitřenka a Večernice, Současný francouzský
král, Pegas**

Lucie Nováková

Vedoucí práce:

Mgr. Ludmila Dostálová, PhD.

Katedra filosofie

Fakulta filosofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Poděkování

Děkuji Mgr. Ludmile Dostálové Ph.D. za vedení práce, čas a věcné připomínky.

OBSAH

1. ÚVOD	3
2. Úvod do terminologie.....	4
3. DARTMOUTH	8
3.1. John Stuart Mill (1806-1873).....	8
3.2. Systém logiky.....	8
3.3. Dartmouth	8
3.4. Vývoj problematiky – konotativnost jmen, přímá reference	12
3.5. Dartmouth – kontext příkladu.....	15
3.6. Zhodnocení příkladu.....	17
4. JITŘENKA A VEČERNICE	18
4.1. Gottlob Frege (1848-1925).....	18
4.2. O smyslu a významu	19
4.3. Jitřenka a Večernice.....	20
4.4. Vývoj problematiky – dvouúrovňová sémantika, tvrzení identity	24
4.5. Jitřenka a Večernice – kontext příkladu	26
4.6. Zhodnocení příkladu.....	29
5. SOUČASNÝ FRANCOUZSKÝ KRÁL	30
5.1. Bertrand Russell (1872–1970)	30
5.2. O označení	31
5.3. Současný francouzský král.....	33
5.4. Vývoj problematiky – definitní deskripce, deskriptivistické pojetí významu	38
5.5. Současný francouzský král – kontext příkladu	41
5.6. Zhodnocení příkladu.....	42
6. PEGAS	43
6.1. Willard Van Orman Quine (1908-2000).....	43
6.2. O tom, co je	47
6.3. Pegas.....	48
6.4. Vývoj problematiky – význam jmen referujících k neexistujícímu objektu, fikční entity.....	52
6.5. Pegas – kontext příkladu	54
6.6. Zhodnocení příkladu.....	55
7. Závěr.....	55
8. Přílohy.....	56

9. Seznam literatury	60
10. Resumé.....	63

1. ÚVOD

Logickým folklórem v názvu diplomové práce myslíme příklady z různých oblastí mytologie, historie a kultury použité různými analytickými filosofy na ilustraci konkrétního filosofického problému. Tyto příklady se staly tak populární, že je další autoři přebírali a hojně citovali. Tyto příklady postupně přecházely z díla do díla, až se staly synonymem pro daný problém nebo přinejmenším jeho stěžejním ukazatelem. V této práci budou představeny čtyři příklady používané v souvislosti s problematikou významu a analýzy singulárních termínů a jsou to právě takové příklady, které se časem staly koloritem pro ten který problém.

Byly vybrány tyto čtyři příklady - Dartmouth, Jitřenka a Večernice, Současný francouzský král a Pegas. Ke všem příkladům je vysvětlen daný teoretický problém a jeho vývoj. Kromě toho bude prozkoumán i kulturní a společenský kontext, ze kterého byl příklad převzat. Podíváme se na příklad jak z filosofického pohledu, tak i z toho kontextového a z pohledu běžného uživatele jazyka, který toto slovo (spojení) používá.

Příklad Dartmouth použil John Stuart Mill ve svém díle Systém logiky. Snaží se na něm obhájit svoji tezi o nekonotativnosti vlastních jmen. Podle něj vlastní jména mají jedinou sémantickou vlastnost, a to tu, že označují (denotují) svého nositele. Avšak neodkazují k jeho vlastnostem (nekonotují).

Jitřenka a Večernice je dvojice příkladů, na kterých Gottlob Frege ve svém článku O smyslu a významu naopak ilustruje svoji (naprosto opačnou) tezi, že vlastní jména mají jednak význam (označování nositele), ale také smysl, což je jakýsi způsob, jak je předmět dán.

Russell v díle O Označení používal příklad současného francouzského krále jako určitou deskripci, která sice označuje jediný objekt, ale podmínku existence tohoto objektu nic nespĺňuje. V návaznosti na Frega ukazuje analýzu, jak všechna vlastní jména nahradit deskripcemi.

Posledním příkladem je Pegas, který použil Quine v díle O tom, co jest při svém pojednání nad významem jmen neexistujících objektů.

Pro každý příklad bude krátce představen jeho autor a dílo, ve kterém se příklad objevuje. Bude vysvětlen daný teoretický problém od primárního autora a stejně tak vývoj problematiky a názory jiných filosofů. Nakonec bude prozkoumán kontext těchto příkladů, to co ve skutečnosti označují a k jakým vlastnostem, znalostem či kulturním kontextům odkazují.

Na závěr každého oddílu bude daný příklad zhodnocen s ohledem na vlastní adekvátnost a srozumitelnost.

Cílem práce tedy je vyložit problémy singulárních termínů s použitím známých příkladů, předložit relevantní teorie a dokreslit příklady z kontextového hlediska a posléze příklady zhodnotit.

2. ÚVOD DO TERMINOLOGIE

Filosofie jazyka se zabývá kritikou jazyka, výroky a centrálním pojmem se stává význam ve všech podobách. Ptá se, co je význam, jak vzniká, a jak fungují slova.

Filosofie jazyka se ukázala už u Platóna a na tyto úvahy navázali pozdější myslitelé. Rovněž scholastika se zabývala sémantickými problémy. Intenzivní úvahy přišly až s 20. stoletím. Zvýšený zájem o jazyk se projevil v rámci analytické filosofie a začalo se mu říkat *obrat k jazyku (Linguistic turn)*. Filosofické diskuze o jazyku se formovaly zejména v Německu, Rakousku, Polsku a Velké Británii a rozšířily se do celého světa.

Německý logik a filosof Gottlob Frege se uvádí jako ten, který oživil otázku vztahu mezi znakem, významem a realitou. Dalo by se říci, že otevřel oblast filosofie jazyka, kterou se pak zabývají analytičtí filosofové dodnes. Frege dal svými originálními pojmovými distinkcemi zkoumání jazyka zcela nový rozměr. Ve 20. a 30. letech se Vídeňský kruh v čele s Rudolfem Carnapem zabýval filosofií jazyka z vědeckého hlediska. Uplatňovali systematické postupy a výsledky moderní matematické logiky.

Problematika významu a analýzy singulárních termínů, o které pojednává tato práce je úzce spojena s referenční teorií významu. Referenční teorie je historicky nejstarší koncepce a zároveň intuitivní představa, že slova mají význam proto, že označují věci okolo nás. Jazyk používáme k mluvení o světě a můžeme tak činit, protože slova nějakým způsobem *visí* na věcech. Význam výrazů je nám znám tím, že víme, k čemu výraz referuje. Tento vztah označovaného objektu a výrazu, který ho označuje, se tedy nazývá reference. Reference se pak považuje za význam slov. Tento význam má znak nezávisle na okolnostech. Předpokládá se, že význam výrazu se nemění, ani když se mění svět kolem nás. Význam zůstává relativně konstantní.

Wittgenstein v jeho *Tractatus logico-philosophicus* předkládá toto pojetí jazyka jako obrazovou teorii jazyka. Podle něj je hlavní a jedinou funkcí jazyka zobrazovat svět. Abychom mohli pochopit svět, musíme ho nejprve vytvarovat jazykem. Později ve svých filosofických zkoumáních označuje teorii jako mýtus muzea, který říká, že sémantika jazyka je dána spojením slov s věcmi, tak jako exponáty v muzeu mají připevněné své popisky.

Stoupenec referenční teorie byl také John Stuart Mill. Moderní zástupci této teorie jsou Ruth Barcan Marcusová a Saul Kripke.¹

S referenčním pojetím však vyvstává mnoho problémů a toto pojetí podléhalo kritice. Jestliže každé věci náleží slovo, jak ale naložíme s případem, že se může stát, že existuje něco, co nelze popsat a naopak lze popsat něco, co neexistuje? Jak tedy máme odpovědět na otázku, zda je více slov anebo věcí? Další otázkou je, že slova, která nic neoznačují, nemohou podle této teorie mít význam a přitom je považujeme za smysluplná. Najdeme i slova, která neoznačují žádnou existující věc (*kulatý čtverec*), a přesto mohou být věty, ve kterých se tato slova vyskytují, smysluplné. Mohou být dokonce i pravdivé, jakmile tvrdíme neexistenci dané věci (*Kulatý čtverec neexistuje*). Další problém je, že některé termíny zase mají stejné významy. Existují výrazy, které referují ke stejnému objektu (koreferují), nemusí však mít stejný význam, nejsou synonymní. Takové výrazy se nedají v některých kontextech zaměnit. Carnap pro toto uváděl příklady *živočich mající srdce* a *živočich mající ledviny*. To, že v našem světě označují stejnou bytost, je nahodilé. V jiném světě mohou výrazy označovat dvě různé bytosti.²

Proto se přešlo k dvouúrovňové teorii významu, za jejíhož zakladatele je považován Frege. Tento pohled byl známý již předtím – mluvilo se o rozsahu a obsahu pojmů. Mill mluvil o konotaci a denotaci. Frege používal termíny *Sinn* (smysl) a *Bedeutung* (význam). Podle něj měl výraz kromě významu (daného referencí), také *Sinn* neboli určitý způsob danosti. Carnap pak zase používal termíny *intenze* a *extenze*.

Podle teorie reference tedy slova označují věci a dělají to různým způsobem – obecně a jedinečně. Dají se tedy rozdělit do dvou kategorií: na obecné a singulární termíny.

Singulární termín je jazykové vyjádření, jehož funkcí je označovat nebo pojmenovávat konkrétní objekt, právě jedno individuum. Singulární termíny můžeme rozdělit za prvé na gramaticky pravá jména – vlastní jména (*propria*), která se píšou s velkým počátečním písmenem, a zájmena (*pronomina*), která označují individua v závislosti na kontextu. A za druhé jsou to určité popisy (definitní deskripce).

¹ Viz kapitola 3.4. Vývoj problematiky – Nekonotativnost jmen, přímá reference

² Viz kapitola 4.4. Vývoj problematiky – dvouúrovňová sémantika, tvrzení identity

Poměrně rychle převládla dvouúrovňová teorie významu, nicméně v případě vlastních jmen tomu tak nebylo. Právě v případě vlastních jmen, i po překonání naivní podoby referenční teorie významu, panuje přesvědčení, že jejich význam je dán pouze svou referencí. Tuto tezi zformuloval Mill, Frege se ji pokoušel vyvrátit, Russell byl v tomto důslednější a Quine tento proces zbavení reference dovedl do konce.

Podíváme se ještě, jakým způsobem tito autoři viděli obecné a singulární termíny.

V otázce obecných termínů se víceméně všichni shodnou. Mill jim říká obecná jména a jejich význam je konotativní a referují k většímu množství předmětů. To je blízké i Russellovi, který jim říká jména tříd (množin).³ Mill ve své době tuto terminologii použít nemůže. Frege je nazývá pojmová slova (*Begriffswörter*) a považuje za význam obecných výrazů pojem.⁴ Ty označují pojem, což je funkce definovaná na předmětech. Předměty buď spadají, nebo nespádají pod pojem. Funkce pojmu pak přiřazuje argumentům pravdivostní hodnoty pravda nebo nepravda.⁵ Podle Fregeho jsou pojmová slova svou povahou predikativní. Pojmová slova nemohou být subjektem, neboť jsou ve skutečnosti vždy predikátem. Například ve větě „*Kočka je savec.*“, se *kočka* zdá být subjektem, ale struktura věty je ve skutečnosti: „*Je-li něco kočkou, pak je savcem.*“ Pokud chceme vypovídat něco o pojmovém slově samotném, musíme ho zbavit predikativní povahy.⁶

Fregeho pojetí je tedy ekvivalentní s Russellovým, neboť výsledkem funkce jeho pojmových slov je množina. Quine se pohybuje výhradně v této množinové interpretaci významu slov.

Ačkoli se všichni čtyři autoři shodli v oblasti významu obecných termínů a v zásadě i v otázce deskriptivních singulárních termínů, v oblasti vlastních jmen se jejich názory zcela liší.

Mill pracoval se singulárními termíny jako s vlastními jmény i deskripcemi. Sám uvádí, že singulární jména jsou jména, která jsou schopná být spojena jen s jednou věcí, např. *John*; *král, který následoval Viléma Dobyvatele*.⁷ S touto jednou věcí jsou spojena buď konotativně (deskripce) anebo čistě denotativně (vlastní jména).

³ Raclavský, J. *Teorie vlastních jmen Bertranda Russella*, 2001

⁴ Fregeova obecná jména vyjadřují smysl a označují pojem. Věty vyjadřují myšlenku a označují pravdivostní hodnotu.

⁵ Pravda – pokud argument spadá pod daný pojem; nepravda – pokud argument nespadá pod daný pojem

⁶ „Pojem kočka“ není predikativní, „kočka“ je predikativní

⁷ Mill, J.S. *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive*, 2011

Frege měl své vlastní chápání singulárních výrazů. Pod pojmem vlastní jméno (*Eigennamen*) totiž zařazoval jak pravá vlastní jména (*Odysseus*), tak deskripce⁸ (*Morgenstern*)⁹, celé fráze i věty. Přičemž významem singulárních výrazů (pokud něco označují) je nějaký předmět a singulární výrazy vyjadřují smysl (způsob danosti).

Podle Russella jsou jména nedefinované symboly, k jejichž pochopení potřebujeme ostenzi (zkušenost). Russell se domníval, že jediná singulární označení jsou indexikální výrazy obvykle doprovázené ukazovacím gestem. Význam těchto výrazů je tedy dán kontextem (*já, zde, toto* – označují objekt podle kontextu).

Russell přichází s teorií, že definitní deskripce ani vlastní jména nejsou singulární termíny, které mají smysl na základě toho, co označují, nýbrž mají smysl pouze ve větě. Tyto věty pak podrobuje své logické analýze a referent dané deskripce rozpouští – tzn., neobsahují žádnou individuovou konstantu. Vlastní jména tedy Russell viděl jako pouhé zkratky za definitní deskripce.¹⁰

Quine ve své teorii pracoval vlastními jmény, která označují pouze jedno individuum, a zamýšlel se nad významem výrazů, které označují neexistující objekt. Pro něj jsou jména nepodstatná, jsou to jen určité hodnoty proměnné a dají se vyjádřit v jazyce i jinak, např. deskripcemi.

S vlastními jmény se tedy pojí řada problémů. Těmito problémy se zabývali analytičtí filosofové a k jejich ilustraci použili nějaký příklad, který se v této oblasti ujal a vstoupil tak do historie. Tyto příklady budou v této práci předloženy chronologicky.

První problém je otázka reference, v jejíž souvislosti se proslavil příklad Dartmouth od J. S. Milla. Za druhé je to otázka synonymie koreferujících jmen ilustrovaná Fregovým příkladem Jitřenky a Večernice. Za třetí otázka jedinečnosti, kdy vlastní jméno označuje právě jeden objekt a přitom tuto podmínku žádné jméno nespĺňuje. Toto Russell vysvětloval na příkladu současného francouzského krále. Čtvrtým problémem je význam jmen neexistujících objektů, jakým je Quinův Pegas.

⁸ Tyto deskripce Frege nazýval *Kennzeichnungen*.

⁹ Morgenstern (Jitřenka) – deskriptivní charakter

¹⁰ Tato teorie podléhala kritice – např. atemporálnost výrazů (Strawson) a jméno jako zkratka za jedinou definitní deskripci (Searle), modální argument (Kripke)

3. DARTMOUTH

3.1. John Stuart Mill (1806-1873)

John Stuart Mill byl významný britský filosof 19. století. Narodil se roku 1806 v Londýně jako starší syn Jamese Milla¹¹.

Roku 1828 ho d'Eichtahl seznámil s dílem Augusta Comta. August Comte¹² byl zastáncem pozitivismu, odmítal metafyziku a požadoval čistě vědecké myšlení. Pozitivistické názory si však spojoval s prvky britského empirismu. Z Comtovského pozitivismu vyplývá zdůraznění zkoumání reálných jevů a užitečných problémů a z empirismu plyne přesvědčení, že toto zkoumání poskytne pouze (empirická) zkušenost.¹³

3.2. Systém logiky

John Stuart Mill publikoval roku 1843 jeho *Systém logiky (System of logic, Ratiocinative and Inductive, Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation)*. Tato práce revitalizovala studia logiky a po zbytek století poskytovala základ pro filosofii vědy a společenské vědy.¹⁴

Mill spojoval názory pozitivismu a britského empirismu. Zdrojem veškerého poznání je podle Milla zkušenost. Jedinou přípustnou metodou věd byla podle něj indukce. Přičemž indukce je metoda, jak vyvozovat z jednotlivých pozorovaných případů obecnou zákonitost.

3.3. Dartmouth

Dartmouth je příklad, jímž chtěl John Stuart Mill obhájit funkci vlastních jmen, a to takovou, že vlastní jména zastupují (denotují) nějaký předmět, ale nejsou konotativní.

¹¹ James Mill (1773-1836) - britský historik, ekonom, rozvinul asociační psychologii (Bakešová, 2009)

¹² August Comte (1788-1857) francouzský filosof a sociolog, spoluzakladatel pozitivismu (Bakešová, 2009)

¹³ Bakešová, A. *Filosofický slovník*, 2009

¹⁴ Wilson, F. *John Stuart Mill*, 2002

Mill se v kapitole *O jménech* zabývá distinkcí jmen¹⁵. Na začátku kapitoly se vymezil proti Hobbesovi¹⁶ a došel k názoru, že mluvíc o jménech, myslíme věci samotné a ne naše představy o nich. Ptá se, ale jaké věci myslíme, když mluvíme o jménech a přešel k rozdělení jmen na obecná a singulární, konkrétní a abstraktní a konečně konotativní a nekonotativní.

První a základní stupeň rozlišení jmen je na jména obecná a singulární.¹⁷ „Obecná jména¹⁸ jsou definována jako jména, která jsou schopna být skutečně potvrzena v každém neurčitým počtu věcí, např. *muž*. Individuální a singulární jména jsou jména, která jsou schopná být spojena jen s jednou věcí, např. *John; král, který následoval Viléma Dobyvatele*.“¹⁹

Druhým rozlišením jmen je pro Milla rozlišení na konkrétní a abstraktní jména. Konkrétní jméno zastupuje věc (*John, moře, bílá*) a abstraktní jméno²⁰ zastupuje atribut věci (*bělost, lidskost*). Abstraktní jména mohou být jak obecná (*barva*), tak singulární (*viditelnost, čtvercovost*).

Podle Milla jména sice implikují některé vlastnosti, ale nejsou to jména těchto atributů. „Můžeme vidět, že všechna jména, o kterých můžeme říci, že něco označují, a že všechna jména, která označují individua, dávají všechny informace o tomto individuu a můžeme říci, že implikují některé jeho atributy. Avšak nejsou to jména těchto atributů, ty mají svá vlastní jména.“²¹

Dostáváme se ke třetímu rozdělení jmen na konotativní a nekonotativní.²² Toto je jedna z nejdůležitějších distinkcí a díky ní pronikáme hlouběji do jazyka.

¹⁵ Pod jména zařazuje všeobecně podstatná jména (tudíž i vlastní jména), ale i deskripce. Za jména nepovažuje částice (*často, pravdivě*), zájmena (*můj, Johnův*), přídavná jména (*velký, těžký*). Přídavné jméno však může stát samo jako predikát (*Sníh je bílý*) nebo předmět propozice (*Bílá je příjemná barva*). (Mill, 2011)

¹⁶ Mill cituje Hobbesovu definici jmen: „Jméno je slovo libovolně zvolené k tomu, aby sloužilo jako znak, který může v naší mysli zastoupit myšlenku, kterou jsme měli předtím, a který dále díky vyslovení může sloužit i jako znak pro sdělení této myšlenky, kterou měl mluvčí v mysli, ostatním.“ (Mill, 2011)

¹⁷ General and singular names

¹⁸ Je však třeba rozlišovat obecná jména od kolektivních. Obecné jméno může být přisouzeno jednotlivci z nějakého množství. Ale kolektivní jméno nemůže být přisouzeno jednotlivci odděleně, ale pouze celému množství dohromady (*např. 76. pěší regiment britské armády nikoliv voják Jones*).

¹⁹ Mill, J.S. *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive*, 2011

²⁰ Jak Mill píše, praxe v moderní době postoupila a již nepoužívá výraz abstraktní, jako ho myslel Locke, tedy pro jména, které jsou výsledkem abstrakce nebo generalizace a tedy pro všechna obecná jména bez omezení na jména atributů. (Mill, 2011)

²¹ Mill, J.S. *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive*, 2011

²² Nekonotativní někdy podle Milla nesprávně označovaná jako absolutní. (Mill, 2011)

Konotativní jména Mill definuje následovně: „Konotující termín je takový termín, který denotuje subjekt a implikuje atribut. Subjektem je zde míněno cokoliv, co může být nositelem atributů. Tedy *John*, *Londýn* či *Anglie* jsou jména, jež pouze označují subjekt. *Bělost*, *délka*, *ctnost* apod., zase označují pouze atribut. Žádné z těchto jmen nekonotuje. Ale *bílý*, *dlouhý*, *cnostný* jsou konotativní. Slovo *bílý* označuje všechny bílé věci, jako sníh, papír, mořská pěna, atd., a implikuje nebo jazykem scholastiků konotuje²³ atribut bělosti. Slovo *bílý* nepredikujeme o atributu, ale o subjektech (sněhu apod.), ale tím, že toto slovo o těchto subjektech predikujeme, vyjadřujeme tím ten význam, že atribut bělosti náleží těmto subjektům.²⁴

Konotativní jsou všechna konkrétní obecná jména. Například slovo *člověk* denotuje Petra, Janu, Johna a neurčitý počet dalších individuí, které můžeme pojmenovat jako třídu jmen. Můžeme je všechny označovat tímto jménem (*člověk*), protože vlastní řadu atributů, které jsou příznačné pro člověka. Každá věc, která vlastní tyto lidské atributy, bude zvaná *člověk*. Pokud má věc, která má jen některé a ne všechny atributy, nemůže být zvaná tímto jménem. Například moudré koně Hvajninimy ze Swiftových Gulliverových cest nemůžeme nazvat *lidé*. Jméno tedy označuje subjekt přímo a atributy nepřímě. Konotativní jména jsou navíc podle Milla denominativní, protože subjekt, který denotují, získává jméno z atributu, který konotují. Například sníh dostává jméno *bílý*, protože vlastní atribut zvaný *bělost*.

Konotativní mohou být také abstraktní jména. Avšak ne všechna - jen abstraktní jména atributů. Slovo, které denotuje atribut, může také konotovat atributy těchto atributů atd.

Nakonec tedy zbývá určit konkrétní individuální jména – vlastní jména. Jak již bylo předesláno, vlastní jména jsou pro Milla pouze denotativní. Mill tvrdí, že vlastní jména pouze označují individua, která jsou jimi nazývána, nespecifikují ani neimplikují žádné atributy jako náležející těmto individuí. Pojmenujeme-li dítě jménem *Mary* nebo psa jménem *Caesar*, tak jsou tato jména prostě značky²⁵, které používáme proto, aby se daná individua mohla stát předmětem diskurzu.²⁶

To, že jsou vlastní jména spojena s předměty samotnými a nejsou závislá na trvání žádných vlastností (atributů) těchto předmětů, Mill dokládá na známém příkladu města *Dartmouth*.

²³ Mill terminologicky navazuje na scholastickou sémantiku (nominalistickou tradici), ale nepřebírá ji. Pojem konotace do středověké sémantiky vstoupil s relačními výrazy – slovo stvořitel označuje (denotuje) stvořitele, ale zároveň okazuje také k dalším členům tohoto vztahu, a sice ke stvořenému – konotuje je, tj. spoluoznačuje. (Dostálová, 2010)

²⁴ Dostálová, L. John Stuart Mill: Vlastní jména, 2010

²⁵ Později se také ujal označení *nálepky* (např. u Saula Kripkeho)

²⁶ Marvan, T. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*, 2010

Slovo *Dartmouth* svou etymologií odkazuje na svůj deskriptivní původ. Deskripce označují příslušné předměty zprostředkovaně skrze poukaz k nějaké charakteristické vlastnosti – v tomto případě poukazují na umístění města při ústí (*angl. mouth*) řeky Dart. Podle Milla však na rozdíl od deskripce označují vlastní jména bezprostředně. Slovo *Dartmouth* tedy ve chvíli, kdy začalo být používání jako jméno, ztratilo svůj deskriptivní charakter. Pro jeho užívání je nadále podstatná referenční a nikoliv deskriptivní funkce.²⁷

Mill zdůrazňuje referenční podstatu významu následovně: „Město může být pojmenováno *Dartmouth*, protože se nachází v ústí řeky Dart. To však není součástí významu slova *Dartmouth* situovaného u ústí řeky Dart. Kdyby písek zavál ústí řeky, nebo by zemětřesení změnilo směr toku řeky dál do větší vzdálenosti od města, jméno města by nemuselo nutně být změněno. Jinými slovy tento fakt není ani z části významem slova *Dartmouth*. Kdyby to v opačném případě nebyla pravda, nikdo by už ani nepřemýšlel o použití tohoto jména.“²⁸ *Dartmouth* tedy eventuálně může být zcela na jiném místě než u řeky Dart a stále bude toto jméno používáno, aniž by to vedlo ke kontradikci.

Vlastní jména tedy podle Milla zastupují objekty přímo a nezprostředkovaně. Jiný příklad je, že chlapec pojmenovaný po svém otci jako John, se tak bude jmenovat, i když jeho otec už nebude nositelem tohoto jména.

Mill však našel i výjimku, kdy existují i taková individuální jména, která naopak jsou konotativní. Sice u nich předvídáme označení pouze jednoho předmětu, nazýváme ho jménem a při jeho vyslovení domněle neoznačujeme žádné atributy předmětu, avšak ve skutečnosti toto jméno zastupuje deskripce. Například když použijeme slovo *Bůh*, tak si monoteisté představí jednoho jediného Boha, avšak spousta lidí věří v několik bohů. Stejně tak slovo *Slunce* označuje centrální hvězdu naší galaxie, ale ví se, že existuje více galaxií a tedy i více sluncí. Slova *Bůh* a *Slunce* tedy mohou konotovat různé atributy, které se podílí na jejich významu. Při přísnějším pohledu na jazyk by se tato individuální jména měla považovat spíše za obecná.²⁹

²⁷ Dostálová, L. John Stuart Mill: Vlastní jména, 2010

²⁸ Mill, J.S. *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive*, 2011

²⁹ Mill, J.S. *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive*, 2011

Dostálová shrnuje Millovo teorii vlastních jmen, jestli se dá vůbec nazvat za teorii, neboť má své nedostatky: „Jeho teze o nekonotativnosti vlastních jmen je jen součástí jisté kategorizace výrazů opírající se spíše o intuitivní rozumění než o propracovanou argumentaci. Nekonotativní charakter vlastních jmen se spíše postuluje, než zdůvodňuje. Možná proto Millovi uniklo, že právě tato teze o nekonotativním charakteru vlastních jmen způsobuje spor v celé jeho teorii o konotaci a denotaci. Mill explicitně tvrdí, že denotací termínu je třída jednotlivin, k jejichž označení lze příslušné slovo použít na základě jeho konotace.³⁰ Jinými slovy, konotace termínu je primární – výraz denotuje pouze proto, že má konotaci, a tato konotace jednoznačně určuje jeho denotaci. To však přirozeně odporuje tezi, že vlastní jména mají denotaci bez konotace.“³¹

Millovo pojetí vlastních jmen podleho kritice například ve Fregově článku *O smyslu a významu* a Russellově článku *On Denoting*.

3.4. Vývoj problematiky – konotativnost jmen, přímá reference

Podle známé teorie Jamese Stuarta Milla nemají vlastní jména konotaci – tedy nemají podle fregovské terminologie smysl. Mají pouze denotaci – tedy význam. Vlastní jména označují nějakou určitou osobu přímo a bez toho, aby konotovala její atributy. K této problematice se vyjadřovali další autoři. Nyní uveďme některé zástupce i kritiky Millovy teorie.

Podle Millovy teorie vlastní jména nekonotují žádné atributy, co však dělat v případě, když na osobu potřebujeme ukázat v její nepřítomnosti a čistě denotativní jméno nestačí, na to upozorňuje také Jiří Fiala: „Je tady ale problém: pokud je pan Kristián Novák přítomen, můžeme na něj ukázat a říci: *Toto je pan Kristián Novák*. Jenže právě v této situaci je to jakožto čistá denotace zbytečné. Jakmile ale z místnosti odejde, na otázku, který že je to ten Kristián Novák, musíme říci něco jako *ten co tančil s Adinou Mandlovou*, tj. použijeme definitivní deskripci.“³²

³⁰ „Slovo *cnostný* je například jméno třídy, která zahrnuje Sokrata, Howarda, Johna Kyrly a neurčitý počet dalších individuí minulých, přítomných a budoucích. Tato individua, kolektivně a jednotlivě, mohou být označena slovem, o němž můžeme říci, že je jméno. Ale jde o jméno, které je použité pro všechny z nich v důsledku atributů, které se předpokládá, že vlastní, atributu, který obdržel jméno *cnost*.“ (Mill, 2011)

³¹ Dostálová, L. *John Stuart Mill: Vlastní jména 2010* str. 14

³² Fiala, J. *Analytická filosofie: první čítanka : úvod*, 2005 str. 87

Millova referenční teorie významu a princip zaměnitelnosti koreferujících výrazů v nepřímých kontextech se také vykládali různými příklady. Pokud v Marvanově příkladu „*Petr věří, že Toyen zemřela roku 1980.*“, pak se záměnou *Toyen* za *Marie Čermínová*³³, se podle teorie přímé reference nezmění pravdivostní hodnota věty. Podle zastánců teorie existuje tzv. transparentní čtení, které ignoruje kognitivní perspektivu osoby, tzn., nezohledňuje, jestli Petr ví, že *Toyen* je *Marie Čermínová*.³⁴

Jako novodobý zastávce této teorie je uváděna Ruth Barcan Marcusová, která ve svém článku *Modalities and intentional language* říká vlastním jménům *nálepky (tags)* a uvádí, že funkce jmen je čistě v tom, že referují k individuím. Tato teorie je připisována také Kripkemu, který rozvíjel prvky teorie Marcusové. Dalšími autoři jsou Keith Donellan, David Kaplan nebo John Perry.

Millův názor konotativnosti vlastních jmen podléhal kritice. „Ačkoliv se nepopírá, že význačným charakterem vlastních jmen je právě vztah označování, má se za to, že tento vztah označování musí přeci jen spočívat v nějakém rozumném vlastním jménu – mluvčí musí s daným jménem spojovat nějaké významy, aby je mohl správným způsobem používat.“³⁵ To, že nějak rozumíme vlastním jménu, může znamenat, že si za ním představím určitý popis, který náleží pouze jednomu označovanému individu. Proto pak pro Fregeho a zvláště pak pro Russella byla vlastní jména takovými skrytými definitními deskripcemi.

Frege konkrétně reagoval na Millovu koncepci v článku *O smyslu a významu*. Frege se tedy neodvolává přímo na Milla a je otázkou, jestli polemizuje právě s ním. Ale jeho článek je odpovědí na tehdy všeobecně uznávanou doktrínu, že vlastní jména nemají jiný význam než označování. Ve Fregeově případě je však problém v tom, že výrazy se kterými pracuje a které vydává za jména, jsou spíše definitními deskripcemi.

Frege považuje vlastní jména za deskripce jistého druhu, ale Russell je považuje za zkratky za tyto deskripce. V Russellově článku *O označení* se nabízí toto radikálnější řešení. Russell svou logickou analýzou v podstatě odstranil vlastní jména z jazyka. Během logické analýzy jsou vlastní jména nahrazena definitními deskripcemi a v logické formě se už vlastní jména jako zvláštní kategorie výrazů nevyskytují.

³³ Obě jména označují tutéž osobu.

³⁴ Marvan, T. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*, 2010 str. 52

³⁵ Dostálová, L. *John Stuart Mill: Vlastní jména 2010* str. 14

V Russellově pojetí jsou jedinými vlastními jmény zájmena³⁶, jakožto výrazy, které bezprostředně referují k individuům. Taková vlastní jména, jak je běžně chápeme my, totiž k individuům referují zprostředkovaně. A to proto, že víme, jaké deskripce se k vlastním jménům pojí.

Russellova analýza čelí problému, která deskripce je to zkratkou za vlastní jméno. Které jsou to ty vlastnosti, které individuum musí mít, aby bylo tím, kým je? Samozřejmě není možné říci, která jediná vlastnost je pro individuum určující. Quine ve svém článku *O tom, co je* ukazuje, jak dokončit přechod od vlastních jmen k predikátům. Vlastní jména jsou podle něj predikáty jako kterékoliv jiné. Slovo Pegas tak podle Quina vyjadřuje triviální predikát *býti Pegasem* či *pegasovat*.³⁷ U Quina tedy již vlastní jména mají denotaci ale stejně tak i konotaci.³⁸

Až Saul Kripke³⁹ v díle *Jméno a nutnost (Naming and necessity)* z roku 1972 rehabilitoval Millovu teorii vlastních jmen. Nesouhlasil s dekrativistickou teorií významu jmen a podle něj mají jména schopnost referovat přímo a nepotřebují deskriptivní zprostředkování.⁴⁰ Kripke vznesl řadu námitek proti deskriptivistickému pojetí jmen. Vytvořil koncepci *rigidních designátorů*, tedy jméno, které označuje stále jedno a totéž individuum ve všech možných světech, kde to individuum existuje. Deskripce tudíž nemohou být rigidní, protože ve všech světech jim může odpovídat něco jiného. Kripke tedy říká, že jde o *flexibilní designátory (flaccid designators)*. Tedy u rigidního designátoru se v různých světech mohou měnit vlastnosti (deskripce) individua, ale referuje stále k tomu jedinému individuu.⁴¹

Mechanismus pojmenovávání řeší Kripke svou kauzálně-historickou teorií. Zkráceně jde o to, že kdyby se například *Aristoteles* v nějakém světě nejmenoval *Aristoteles*, ale bylo by to totéž individuum s Aristotelovými vlastnostmi, pak stejně odkazujeme k těmto individuu. *Aristoteles* tady totiž splňuje *kritéria identity napříč světy*.

Vlastní jména vědomě používáme k referování a přisuzujeme tak individuu tu vlastnost, že je nositelem svého jména. Tento vztah mezi jménem a pojmenovaným právě může být to konotativní vlastností, kterou Mill neuznával. Tato vlastnost pojmenování však není sémantická nýbrž pragmatická – určuje, jak bude jméno používáno.⁴²

³⁶ Zájmena, resp. volné proměnné ve formalizovaných jazycích (Dostálová, 2010 str. 15)

³⁷ Více v kapitole Pegas

³⁸ Dostálová, L. *John Stuart Mill: Vlastní jména 2010* str. 15

³⁹ Saul Aron Kripke (1940-) – americký filosof a logik, vytvořil kauzální teorii vlastních jmen (Bakešová, 2009)

⁴⁰ Kripke přirovnává tento bezprostřední vztah mezi jménem a pojmenovaným ke křtu.

⁴¹ Když by v nějakém světě Einstein nebyl autorem teorie relativity, pak jméno Einstein bude stejně referovat k němu.

⁴² Dostálová, L. *John Stuart Mill: Vlastní jména 2010* str. 16

3.5. Dartmouth – kontext příkladu

Účelem této kapitoly je přiblížení samotného města Dartmouth, ukázání k čemu toto jméno v našem světě referuje a shrnutí jeho vlastností.

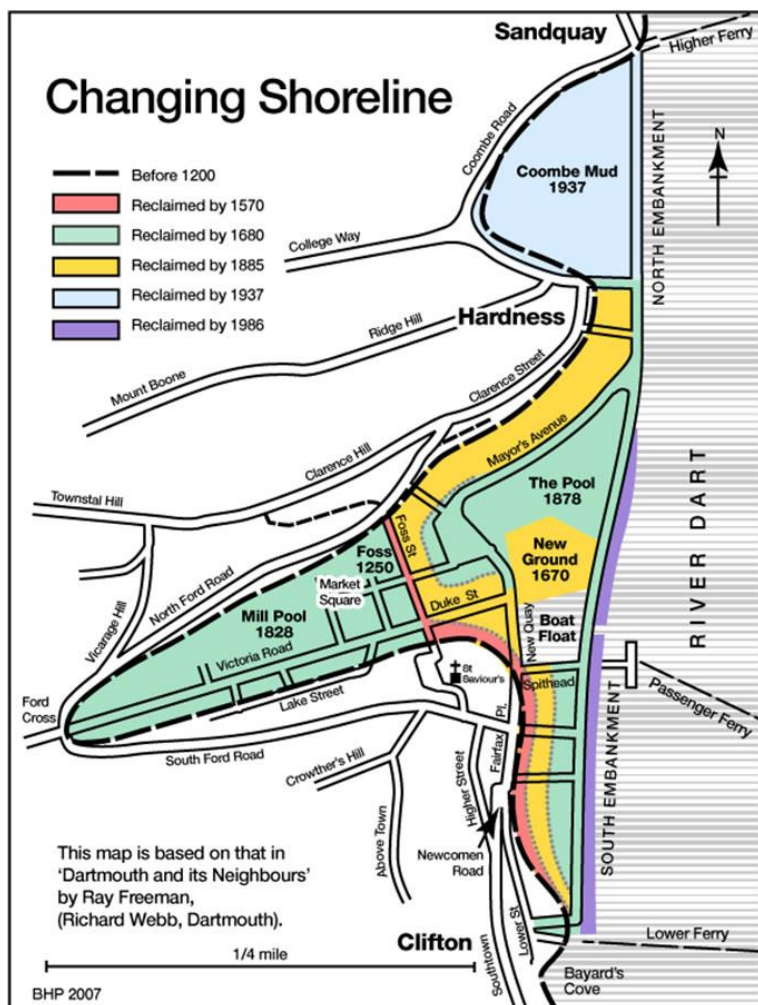
Město Dartmouth leží v jižní Anglii v kraji Devon v místě, kde se řeka Dart vlévá do kanálu La Manche. Historicky byl Dartmouth strategický přístav, také díky hluboké vodě Dartu v přístavu.

Řeka pramení jako Západní Dart a Východní Dart a spojuje se v řeku Dart v místě zvaném Dartmeet uprostřed Národního parku Dartmoor. Protéká městem Totnes, odkud začíná být přílivovou a pokračuje k městu Dartmouth. Oba břehy řeky u ústí lemují vysoké skály.

Jak už vypovídá samotné jméno *Dartmouth*, město leží u ústí řeky Dart. *Mouth* je anglické označení pro ústí (také pro ústa). Mill ve svém příkladu operoval s možností, že se směr řeky Dart změní a přesto se město stále bude moci jmenovat Dartmouth. Můžeme město označovat jako ústí řeky Dart, i když Dart poteče jinudy.

Tok řeky Dart byl opravdu upraven, ale změna směru toku, jak říká Mill, jsou silná slova.

Řeka Dart oddělovala dvě rybářské vesničky Clifton a Hardness hlubokou přílivovou zátokou ještě ve dvanáctém století. Obě osady byly zahrnuty do panství Townstal. Ve dvanáctém století se přístav Dartmouth stal známým po celé Evropě, neboť byl vybrán jako shromažďovací přístav pro křížové výpravy. Obě osady stále ležely ve strmém terénu nad úrovní přílivu a byly dohromady známé jako Clifton-Dartmouth-Hardness.

Obrázek 1: Změny břehu Dartu (Preston, 2014)

Na počátku 13. století začaly první kroky pro přehrazení zátoky mezi Clifton a Hardness. Hranice této přehrady, která tam byla až do 19. století, naznačují ulice North Ford a South Ford Road. Přehrada vedla v linii Foss Street. V rané fázi způsobila nánosy bahna na obou stranách. V průběhu středověku byly na západní straně postaveny domy a na východní byla mola. Další rekultivace postupně okusovala břeh řeky.

V době Tudorovců a Stuartovců město vzkvétalo a došlo k dalším úpravám a expanzi města na úkor řeky. Roku 1684 byl dokončen New Ground, ostrov, který zde byl dalších 200 let, nebyl zastavěn a sloužil pro trhy a vykládku lodí.

Až do 19. století nebyly provedeny další rekultivace. Město se rozšiřovalo směrem na jih, protože již více lidí nemohlo žít na strmých a špatně dostupných svazích nad řekou. Řešením se ukázalo použití území zvaného Mill Pool (viz obrázek) a to bylo dokončeno roku 1825. Na nově získané zemi vznikl Market square a pak ulice New Road později přejmenovaná na Victoria Road.⁴³

Toto byly veškeré změny týkající se řečiště řeky Dart. Stále je pravdou, že město Dartmouth leží u pravého břehu ústí řeky Dart.⁴⁴

Dartmouth je také jméno vzdělávací instituce v USA (Dartmouth College) založeného roku 1769.

3.6. Zhodnocení příkladu

Dartmouth použil Mill pro ilustraci své teorie nekonotativnosti vlastních jmen. Mill tvrdí, že vlastní jména pouze označují individua, která jsou jimi nazývána, nespecifikují ani neimplikují žádné atributy jako náležející těmto individuí. Jediným významem vlastního jména je objekt, ke kterému jméno ukazuje – v případě Millova jména Dartmouth je to konkrétní město v jižní Anglii. Toto jméno ve své podstatě obsahuje deskripci (což je další problém), ale tento deskriptivní charakter podle Milla slovo ztratilo ve chvíli, kdy se začalo používat jako vlastní jméno města. I když toto slovo vyjadřuje „ústí Dartu“, podle Milla tento fakt s městem nespojujeme – nekonotujeme (přesně od té doby co se tato deskripce stala jménem). S tímto názorem ale můžeme polemizovat, neboť je běžné, že si jazykoví mluvčí spojují se jmény nějaké významy a představují si jejich popisy. Neznamená to, že považují tyto popisy za jejich význam, ale jednoduše je ke jménům konotativně přiřazují. Jinak řečeno ke jménu města Dartmouth si každý mluvčí představí nějaké určité popisy, např. *ležící u řeky Dart; významný přístav; anglické město*.

Problémem je Millovo chápání vlastních jmen. Pod vlastní jména totiž zařazuje i určité deskripce. *Dartmouth* má deskriptivní původ a tak na něj tak pohlížíme. Millova teorie si tak v některých bodech protiřečí. Jestliže jeho vlastní jména nemají konotaci, jak je možné, že si *Dartmouth* spojujeme s popisem *ležící u ústí Dartu*?

⁴³ Preston, E. *History of Dartmouth*, 2014

⁴⁴ Viz příloha – obrázek 5

Mill se snaží vypořádat s námitkou těch, kteří tomuto jménu připisují konotaci, a snaží se nekonotativnost jména Dartmouth ukázat na hypotetickém případě, že by zemětřesení změnilo směr řeky. Řeka by se pak najednou vyskytovala daleko od města a její ústí by bylo jinde, než u města Dartmouth. Zemětřesení je v této oblasti vysoce nepravděpodobné, ale i v případě, že by se opravdu tok tímto způsobem změnil, jméno by se měnit nemuselo, protože fakt, že Dartmouth leží u ústí Dartu není ani z části významem tohoto slova.

Kdyby to podle Milla byla pravda, že tento fakt je součástí významu slova, pak bychom museli přehodnotit používání tohoto jména. Kdybychom nadále používali jméno Dartmouth pro místo, kde již Dart neústí, vedlo by to ke kontradikci. To je však v rozporu s Millovým i všeobecným přesvědčením.

Mill však svou teorii nekonotativnosti vlastních jmen tímto nezdůvodňuje, ale pouze ji stanovuje.

Je na místě také uvést, že některé úpravy toku řeky lidskou rukou opravdu proběhly, jak jsme se dozvěděli v předchozí kapitole. Jelikož tyto postupné úpravy trvaly po staletí (od 12. století), je téměř jisté, že o nich Mill žijící v 19. století věděl. A protože se jméno města nakonec opravdu nezměnilo, mohlo toto býti Millovi inspirací k uvedení příkladu nekonotativnosti vlastních jmen.

Jméno Dartmouth označuje také americkou školu, a jelikož byla založena 1769, existovala už za Millova života. I když by o tom Mill věděl, pravděpodobně by tento fakt jeho teorii nenarušil.

Pro snadnější představivost by českým čtenářům mohl být nabídnut příklad s českým městem jakým je Ústí nad Labem, kde ústí řeka Bílina do Labe.

Příklad je ze všech čtyř překládaných příkladů pravděpodobně nejméně známý a problematika, která se ho týkala, byla překonána a přeformulována několika autory.

4. JITŘENKA A VEČERNICE

4.1. Gottlob Frege (1848-1925)

Friedrich Ludwig Gottlob Frege byl německý logik, matematik a filosof, který hrál významnou roli ve vývoji moderní logiky a analytické filosofie. Narodil se roku 1848 v severním Německu.

Frege byl ten, kdo dal zkoumání jazyka zcela nový rozměr. Svými originálními pojmovými distinkcemi narýsoval obrysy oblasti, ve které se dodnes pohybují analytičtí filosofové. Frege byl zaměřen na užití logického jazyka a prováděl jeho logicistický program. Snažil se ukázat, že všechny základní pravdy aritmetiky lze odvodit z čistě logických axiomů. V 80. a 90. letech rozvíjel nové a zajímavé teorie o povaze jazyka a filosofické logice, které obsahovali novou teorii významu na základě rozdílu smyslu a reference. Tyto názory publikoval ve významných článcích jako *Funkce a pojem* a *O smyslu a významu*.⁴⁵

4.2. O smyslu a významu

Ve své dnes legendární stati *O smyslu a významu* (*Über Sinn und Bedeutung*) z roku 1892 otevřel Gottlob Frege jeden z nejinspirativnějších problémů logické sémantiky a filosofické logiky. Jedná se o teorii, že význam výrazu, věty nebo slova, je dvojitý - jednak je to *Sinn* (smysl)⁴⁶, za druhé *Bedeutung* (význam)⁴⁷.

Význam je dán vztahem reference, výraz má tedy význam pokud referuje k něčemu konkrétnímu mimo sebe. Výraz označuje přímý význam a vyjadřuje smysl, což je jakýsi nepřímý význam. Smysl vyjadřuje to, jak je předmět zadán.

Když Frege mluví o vlastních jménech (*Eigennamen*), nechápe je patrně stejně jako současná analytická filosofie – jako název výrazů vypichující jediné individuum. Označuje tak slova, jména věcí i celé fráze či věty. „Každou oznamovací větu, v níž záleží na významu slov, je tedy třeba chápat jako vlastní jméno...“⁴⁸ „Označení nějakého jednotlivého předmětu může sestávat také z více slov či nějakých znaků. Pro krátkost budu každé takové označení nazývat vlastním jménem.“⁴⁹ Frege tedy nepoužívá vlastní jména v pravém slova smyslu. Příklady, se kterými pracuje, jsou vlastně určité deskripce - *průsečík těžnic t_b a t_c v trojúhelníku ABC*, ale i *Jitřenka a Večernice*. V českém jazyce to není tak zřejmé, ale ve Fregově rodné němčině (*der Morgenstern, der Abendstern*) nebo angličtině (*The morning star, The evening star*) již cítíme deskriptivní charakter výrazů. Těmto výrazům jako *průsečík p a q* říká Frege *Kennzeichnungen*⁵⁰. Russell později pro takové výrazy používá termín *definite descriptions* (určité deskripce).

⁴⁵ Klement, K. *Gottlob Frege*, 2014

⁴⁶ *Sinn* – do češtiny překládáno jako smysl, do angličtiny jako sense, connotation

⁴⁷ *Bedeutung* – do češtiny překládáno jako význam, do angličtiny jako reference, denotation

⁴⁸ Frege, G. *Über Sinn und Bedeutung*, 1892 str. 49

⁴⁹ Frege, G. *Über Sinn und Bedeutung*, 1892 str. 37

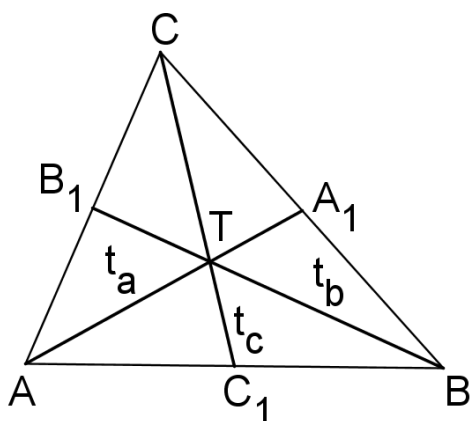
⁵⁰ *Kennzeichnung* – (identifikační) označení, bližší určení, charakteristika

"Vlastní jméno (slovo, znak, spojení znaků, výraz) vyjadřuje svůj smysl, označuje anebo znamená svůj význam."⁵¹ a tedy toto vlastní jméno lze spojit se smyslem a svým významem.

4.3. Jitřenka a Večernice

Jitřenka a Večernice⁵² je proslulý příklad, na kterém se snaží Frege vysvětlit dvojitý smysl jazykových výrazů či způsob danosti předmětů.

V *O smyslu a významu* nás Frege uvádí do problematiky příkladem průsečíku těžnic t_b a t_c v trojúhelníku ABC . „Nechť a, b, c , jsou přímky spojující vrcholy trojúhelníka se středy jeho stran. Průsečík a a b je pak tentýž jako průsečík b a c “⁵³, čili průsečík těžnic t_b a t_c v trojúhelníku ABC označuje shodou okolností tentýž bod T , tedy těžiště trojúhelníka. To, že se těžnice protínají v jednom bodě, je významná geometrická věta a důkaz není nijak jednoduchý.

Obrázek 2: Trojúhelník ABC

To, že víme, že bod T (těžiště) je stejný průsečík všech dvojic stran $a+b$, $b+c$, $c+a$ je cenné rozšířené poznání, nikoliv triviální tvrzení o sebeidentitě.

⁵¹ Frege, G. *Über Sinn und Bedeutung*, 1892 str. 43

⁵² Německy *Morgenstern, Abendstern*, anglicky *the morning star, the evening star* nebo z řečtiny *Phosphorus*, *Hesperus*

⁵³ Frege, G. *Über Sinn und Bedeutung*, 1892 str. 25

Taková tvrzení podle Fregeho, na rozdíl od tvrzení o sebeidentitě, nejsou odvoditelná apriorně. „Výrazy $a=a$ a $a=b$ jsou zřejmě výrazy různé kognitivní hodnoty; $a=a$ platí apriorně, a podle Kanta ho nazýváme výraz analytickým, přičemž věty formy $a=b$ jsou často rozšířením našeho poznání a nejsou vždy apriorně odvoditelné. Zjištění, že každý den nevychází nové slunce, nýbrž to samé, bylo jedno ze závažných astronomických zjištění. Ještě i dnes není identifikace malé planety nebo komety samozřejmostí.“⁵⁴

Stejný bod T v trojúhelníku jsme schopni vyjádřit třemi větami, přičemž každá zní jinak (*průsečík t_a+t_b , t_b+t_c , t_c+t_a*), ale ač to není na první pohled zřejmé, říká to samé. Každá ta věta udává tento bod odlišným způsobem. Tyto věty mají tedy odlišný smysl. Vedou nás ale ke stejnému závěru, k těžišti trojúhelníka – to je jejich význam. Význam je pro všechny tři věty stejný.

To, že může mít výraz více smyslů, znamená, že je význam odlišně vyjádřen. "Odlišnost může pocházet jen z toho, že rozdíl mezi znaky odpovídá rozdílu ve způsobu udání⁵⁵ označovaného."⁵⁶ Tato odlišnost může také způsobit, že můžeme tedy rozumět smyslu výrazu, a přesto neznat jeho význam. Například můžeme chápat, co vyjadřuje *průsečík t_a+t_b* , avšak nemusíme apriorně vědět, že označuje bod T.

Paradoxně jeho neslavnější příklad s Jitřenkou a Večernicí, který byl pak tolikrát parafrázován, byl pro Fregeho vedlejší a uvádí ho vlastně jen pro doplnění. Primární byl pro něj právě příklad se středem těžnic trojúhelníku.

Frege tento příklad přesně uvádí následujícími slovy: „Tak by v našem příkladu byl sice význam *průsečík a a b* a *průsečík b a c* týž, nikoli však jejich smysl. Význam slov *Večernice* a *Jitřenka* by byl také stejný, nikoli však jejich smysl.“⁵⁷ A touto zmínkou se dostáváme k Jitřence a Večernici.

Večernice a Jitřenka označují tutéž planetu, Venuši. Venuše je významem těchto slov, ale jejich smysl je jiný: Večernice je ta hvězda, která se objevuje jako první po soumraku, Jitřenka před rozedněním. To, že obě jména označují tutéž planetu, byl významný astronomický objev.⁵⁸ Není samozřejmé, že ten, kdo ví, že Jitřenka označuje planetu Venuši také ví, že totéž dělá Večernice a naopak.

Frege se nezabýval jen smyslem a významem vlastních jmen, ale také celých oznamovacích vět a pro jejich vysvětlení také použil příkladu Jitřenky a Večernice.

⁵⁴ Frege, G. *Über Sinn und Bedeutung*, 1892 str. 25

⁵⁵ Art des Gegebenseins, možná lépe: danosti, či zadání (Raclavský, 2002)

⁵⁶ Frege, G. *Über Sinn und Bedeutung*, 1892 str. 35

⁵⁷ Frege, G. *Über Sinn und Bedeutung*, 1892 str. 37

⁵⁸ Fiala, J. *Analytická filosofie: první čítanka : úvod*, 2005

„Věta obsahuje myšlenku. Máme tuto myšlenku považovat za smysl nebo význam? Řekněme, že má věta nějaký význam. Jestliže pak nahradíme jedno slovo věty jiným slovem, které má stejný význam, ale jiný smysl, nemá to spojitost s významem této věty. Nyní se podíváme na případ, kdy se myšlenka změní, tedy například u věty *Večernice je hvězda osvětlená Sluncem*. Kdokoli, kdo nevěděl, že *Večernice* je *Jitřenka*, mohl považovat tuto myšlenku za správnou, jiný zase za nepravdivou. Myšlenka tudíž nemůže být významem věty, ale musí být považována za smysl věty.“⁵⁹ Frege se dále zamýšlel, co tedy tvoří význam věty. Zjistil, že význam je jaksi obsažen ve složkách věty a došel k závěru, že význam věty je konstituován pravdivostní hodnotou věty. „Pravdivostní hodnotou věty rozumím takové okolnosti, za kterých je pravdivá nebo nepravdivá.“ říká Frege. „Žádné další hodnoty neexistují. Pro stručnost nazývám první *Pravda* a druhou *Nepravda*. Každá oznamovací věta, jejíž význam slov bereme v úvahu, je tedy považována za vlastní jméno a jeho významem, jestli nějaký má, je buď *Pravda*, nebo *Nepravda*.“⁶⁰

Jiným případem jsou vedlejší věty s nepřímou řečí⁶¹, neboť Frege dospěl k názoru, že významem těchto vedlejších vět je myšlenka (*Gedanke*), nikoliv pravdivostní hodnota. „Kdyby chtěl někdo usuzovat takto: význam věty není pravdivostní hodnotou, neboť pak by bylo možno ji nahradit větou úplně jinou, avšak s touž pravdivostní hodnotou⁶² pak by dokázal příliš mnoho: právě tak bych totiž mohl tvrdit, že význam slova *Jitřenka* není *Venuše*: neboť nelze všude místo *Jitřenka* říci *Venuše*. Právem lze usoudit jen to, že význam věty *není vždy* pravdivostní hodnotou, a že *Jitřenka* neznamena vždy planetu Venuši, totiž tehdy ne, má-li toto slovo nepřímý význam. Takové výjimky nacházíme právě ve zkoumaných větách, jejichž významem je myšlenka.“⁶³ V nepřímých kontextech jsou tedy výrazy *Jitřenka*, *Večernice* a *Venuše* vzájemně nezaměnitelné, právě z toho důvodu, že někdo nemusí vědět, že *Jitřenka* je *Venuše*, i když ví, že *Večernice* je *Venuše* apod.

Frege se pokouší uvést námitky, avšak sám nakonec tvrdí, že „Nastávají však případy, kdy je smysl vedlejší věty úplnou myšlenkou, a pak ji lze bez újmy na pravdivostní hodnotě celku nahradit jinou se stejnou pravdivostní hodnotou, pokud tomu nebrání gramatika.“⁶⁴ - důsledkem tohoto nahrazení je však paradox vševědoucnosti, tedy, že daná osoba zná všechny pravdivé věty.

⁵⁹ Frege, G. *Über Sinn und Bedeutung*, 1892 str. 30

⁶⁰ Frege, G. *Über Sinn und Bedeutung*, 1892 str. 30

⁶¹ Ve vedlejších větách typu „*Myslím, že...*“ a obsahující slova jako *podle názoru*, *říci*, *vidět*, *slyšet*, *usuzovat...*

⁶² Všechny pravdivé věty mají též význam, totiž pravdivost, podobně jako ty nepravdivé, kdy je to nepravdivost. (Fiala, 2005)

⁶³ Frege, G. *Über Sinn und Bedeutung*, 1892 stránky 43-45

⁶⁴ Frege, G. *Über Sinn und Bedeutung*, 1892 str. 69

Označení téhož objektu, tedy tvrzení identity dvou vlastních jmen, byl později také nazýván jako *Fregeho rébus identity*⁶⁵ (*Frege's puzzle about identity*).

Pokud již přijmeme, že Jitřenka a Večernice mají stejný význam (Venuši), ale jiný smysl, pak postoupíme k dalšímu kroku, tedy uvažování o informativnosti výrazů identity a právě narazíme na Fregeho rébus identity.

Význam jména Večernice je konstituován planetou Venuši, tedy existujícím tělesem a ničím jiným. Pak tedy může být formulován Fregeho rébus. Musíme zvážit tyto dvě věty:

1. Večernice je Večernice.
2. Večernice je Jitřenka.

Vzhledem k tomu, že obě jména koreferují, tedy Jitřenka i Večernice denotují tutéž planetu Venuši, měla by obě tato tvrzení být stejně informativní. Hodnota informace věty *Večernice je Večernice* by měla být stejná jako *Večernice je Jitřenka*, protože se za oběma pojmy skrývá význam planeta Venuše.

Avšak první věta je triviální potvrzení sebeidentity a nenesení informativní obsah. A naopak druhá věta je kontingentní empirický fakt, a proto může zprostředkovat informaci. Obě věty mají tedy odlišný informativní obsah. Informativnost záleží také na sémantické kompetentnosti mluvčího, která je problematizovaná, neboť nejde o definovaný termín.⁶⁶

Fregovými slovy věty nemají stejné kognitivní hodnoty: „Když konstatujeme, že výraz $a=a$ a $a=b$ mají rozdílné kognitivní hodnoty, vysvětlením je pro účel poznání, že smysl věty, tedy vyjádřená myšlenka, není o nic méně důležitý než význam, třeba pravdivostní hodnota. Jestliže $a=b$, pak je skutečně význam a a b stejný a smysl vyjádřený $a=b$ se liší od $a=a$. V tom případě tyto dvě věty nemají stejnou kognitivní hodnotu. Jestliže úsudkem rozumíme postup od myšlenky k pravdivostní hodnotě, můžeme také říci, že jsou úsudky rozdílné.“⁶⁷

Fregeho přínos k teorii vlastních jmen je beze sporu významný. Jeho rozlišení smyslu a významu vlastního jména bylo často přejímáno. Podle Raclavského je však problematičké, že byla od Fregeho přejata tzv. denotační sémantika, tedy redukce významu jmen na jeho význam (a významem myslí předmět). Toto rozštěpení analýzy na smysl a význam vede k tomu, že každý výraz je systematicky mnohoznačný.

Frege také nevhodně chápe sémantiku vlastních jmen. Jeho jména jsou totiž někdy skryté deskriptce. Frege jasně neodlišoval vlastní jména od deskripcí.

⁶⁵ *Puzzle* překládáme více způsoby – rébus, hádanka, záhada, zmatení.

⁶⁶ Rendsvig, R. *Modeling semantic competence: A critical review of Frege's puzzle about identity*, 2011

⁶⁷ Frege, G. *Über Sinn und Bedeutung*, 1892 str. 48

Teorii deskripcí, kterou stavěl do kontrastu s Fregeho, vytvořil až Bertrand Russell v článku *O označení*.

Fregeho dvouúrovňovou sémantiku modifikoval až Rudolf Carnap ve své knize *Význam a nutnost*, kde navrhoval dvojici pojmů *extenze* a *intenze*.

4.4. Vývoj problematiky – dvouúrovňová sémantika, tvrzení identity

Frege provedl své slavné rozlišení smyslu a významu jazykového výrazu a to, že mají dva výrazy stejný význam, ale různý smysl se pozná na tom, že se v některých kontextech dá nahradit jeden druhým se zachováním pravdivosti a v některých ne. Příkladem takového rozlišujícího kontextu jsou propoziční postoje⁶⁸. Jako příklad uvádí Fiala větu „*Karel ví, že 3+4 je 7*“, ale nemůžeme nahradit *3+4* výrazem *2+5*, i když výsledkem obou je 7. Karel totiž nemusí vědět, že *3+4* a *2+5* je také 7.⁶⁹ Oba výrazy mají stejný význam, ale různý smysl.

Oba výrazy mají společný předmět, který označují, a to číslo 7. Předmětů označujícím jediný předmět říkal Frege *vlastní jména (Eigennamen)* nebo jména jednotlivin (*Einzelnamen*). Vlastní jména však chápe v širokém smyslu a zahrnuje do nich i své *Kennzeichnungen*. Russell pro výrazy, kterým říkal Frege *Kennzeichnungen*, pak používal termín *definite descriptions*, které překládáme jako určité popisy nebo definitní deskripce.

Podle Fregeho má výraz smysl a význam, což tedy dokládá na příkladu *Jitřenky a Večernice*. Různé smysly těchto jmen mohou odhalit propoziční postoje. G. E. Moore⁷⁰ se zabýval tímto vysvětlením smyslu a přišel na paradox analýzy. Výrazy mající stejný smysl, tedy synonymní, se mohou navzájem nahradit se zachováním *salva veritate*⁷¹. Máme-li příklad vysvětlení slova *bratr*: *bratr je sourozenec mužského pohlaví*. *Salva veritate* musí proběhnout i při záměně definovaného slova definicí, což vypadá takto: *Vysvětlením slova bratr je, že sourozenec mužského pohlaví je sourozenec mužského pohlaví*; nebo *Vysvětlením slova bratr je, že bratr je bratr*.⁷² Dochází tím k paradoxu analýzy, neboť takové věty nejsou pravdivé.

⁶⁸ Propoziční postoje (*propositional attitudes*) – věty, které se vztahují k výrokům.

⁶⁹ Fiala, J. Analytická filosofie: první čítanka : úvod, 2005

⁷⁰ Georg Edward Moore (1873-1958) – anglický filosof, zakladatel anglického neorealismu s prvky empirismu (Bakešová, 2009)

⁷¹ *Salva veritate* – zachování pravdivosti, Leibnizův princip identity

⁷² Fiala, J. Analytická filosofie: první čítanka : úvod, 2005

Russell také kritizoval Fregovu koncepci smyslu a významu singulárních výrazů v tzv. *Gray's Elegy argument*⁷³. Russell zpochybňuje Fregeho názor, že definitní deskripce mají význam odlišný od jejich smyslu. Russell na příkladu *prvního řádku Grayovy Elegie*⁷⁴ ukazuje, že tato teorie je mylná. Význam *prvního řádku Grayovy Elegie* je totiž stejný jako smysl *prvního řádku Grayovy Elegie*. Tento výraz označuje to stejné, co je jeho smyslem. Když mluvíme o smyslu, neměli bychom výraz uvádět v uvozovkách? Tedy „C“ denotuje C. Russell se ptá, jestli v případě *prvního řádku Grayovy Elegie* mluvíme o *smyslu* významu?

Russell odmítá fregovský pojem smyslu deskripce a tvrdí, že deskripce k ničemu nereferují. Jak Russell vysvětlil ve své teorii, denotát deskripce není součástí jejího významu.

Další variantu dvouúrovňové sémantiky navrhl Rudolf Carnap v knize *Význam a nutnost (Meaning and Necessity)*. Ten navrhl rozlišení mezi intenzí a extenzí.⁷⁵ Extenze (rozsah) singulárního výrazu je individuum, k němuž výraz referuje, extenzí predikátu je třída individuí, na který se predikát vztahuje. Intenze (obsah) singulárního výrazu je vyjádřený individuální pojem, intenzí predikátu je jím vyjádřená vlastnost. Jako příklad uvádí Carnap *živočich mající srdce* a *živočich mající ledviny*. Oba výrazy mají totožnou extenzi, označují tytéž bytosti. Tato shodná extenze je však nahodilý empirický fakt. V jiném světě mohou tyto výrazy označovat dvě různé bytosti – *živočich mající srdce* nemusí mít zároveň *ledviny*. Intenze však zůstává totožná u všech možných stavů věcí – *mít srdce* znamená ve všech světech to samé. Intenze je podle Carnapa objektivní nementální entita. Carnapovy úvahy doplňoval Hilary Putnam.⁷⁶

Saul Kripke se také zamýšlel nad identitou mezi vlastními jmény. Souhlasí s tím, že onálepkování stejné planety (Venuše) dvakrát (jako Jitřenka a Večernice) byl empirický objev. Vzpomíná však Russella, který nevěřil, že identita mezi jmény je věcí nahodilou a tak usoudil, že jediná pravá jména jsou ukazovací zájmena, kdy bez empirického zkoumání označujeme stejný objekt dvakrát, když ho pojímáme svými smysly – vidíme ho, ukazujeme na něj apod. Kripke uznává, že nám pravdivost tvrzení identity není dána apriorně. Dodává, že používá-li někdo *Cicero* a *Tully*⁷⁷ k referování k *Cicerovi*, pak nemusí vědět, že *Cicero* je *Tully*.

⁷³ *Gray's Elegy argument* – argument Grayovy Elegie – román napsaný Thomasem Grayem.

⁷⁴ The first line of Gray's elegy

⁷⁵ Extenze se podobá fregovskému významu, intenze zase smyslu.

⁷⁶ Marvan, T. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*, 2010

⁷⁷ Marcus Tullius Cicero – někdy anglicky mluvícími nazýván Tully

Kripke se zamýšlí nad situací, kde by byla pravda, že *Jitřenka* není *Večernice*. Takto nazýváme tyto hvězdy v našem světě. Avšak můžeme si představit, že v jiném světě budou existovat dvě nebeská tělesa pojmenovaná *Jitřenka* a *Večernice*, avšak nebudou identické. Někdo tak prostě pojmenoval dvě jiné planety nikoliv pouze *Venuši*. Používal tato jména k označení jiných objektů. Avšak tak, jak my teď používáme tato jména, tak říkáme, že *Jitřenka* a *Večernice* jsou identické, z toho ale vyplývá, že v jiných světech prostě nemohou být odlišné. Jestliže jsou tyto objekty v možných světech identické, pak musíme pro tyto objekty také používat tato jména. Kripke tedy dochází k závěru, že apriorně nevíme, že *Jitřenka* je *Večernice*, a musíme to zjistit empiricky. Je tedy nahodilá pravda, že tyto planety jsou identické, protože v některých světech nemusí být tato planeta vůbec viditelná a nemusíme vědět, že to, co vidíme ráno, je to samé, co vidíme večer.⁷⁸

4.5. *Jitřenka a Večernice – kontext příkladu*

Jitřenka a *Večernice*⁷⁹ označují planetu *Venuši*. Podíváme se blíže na tyto astronomické objekty a na konotace, které si s těmito jmény spojujeme.

Planeta *Venuše* je hned po *Slunci* a *Měsíci* nejjasnější těleso na obloze. Na jejím povrchu najdeme planiny, nížiny i vysoké hory a panuje zde velmi vysoká teplota. *Venuši* pozorujeme jako nov, pokud je k nám natočena neosvětlenou stranou. Jak se její fáze zvětšuje, její zdánlivý průměr se zmenšuje, neboť se od nás vzdaluje. Okolo jejího úplňku však přestává být pozorovatelná, kvůli malé úhlové vzdálenosti od *Slunce* ze *Země*.⁸⁰

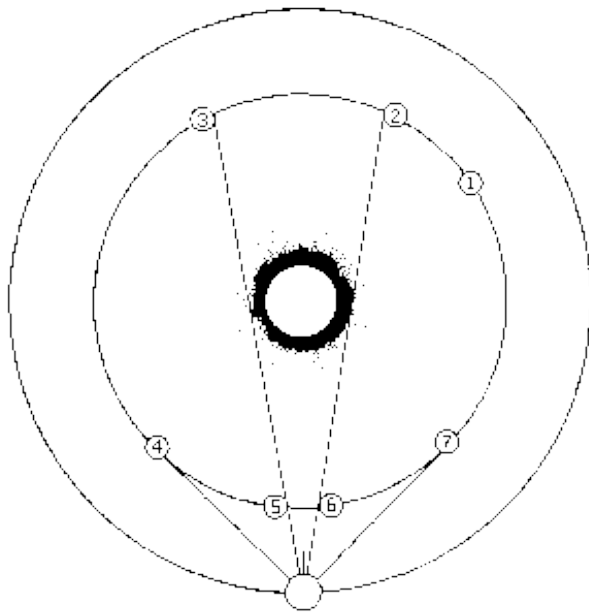
Venuše je jedinečná ve své rotaci. Otočí se kolem vlastní osy za delší dobu než kolem *Slunce*, tzn., že den na *Venuši* trvá déle než rok.⁸¹ Navíc rotuje v opačném smyslu svého oběhu okolo *Slunce*.

⁷⁸ Kripke, S. *Naming and Necessity*, 2003

⁷⁹ Německy *Morgenstern*, *Abendstern*, anglicky *The morning star*, *The evening star* nebo z řečtiny *Phosphorus*, *Hesperus*

⁸⁰ Moore, P. *Hvězdy a planety*, 2001

⁸¹ Rok na *Venuši* trvá 224,7 pozemského dne. Otočka kolem své osy trvá 243 pozemských dní. (Moore, 2001 str. 56)

Obrázek 3: Oběžná dráha Venuše a Země (Pratt, 1998)

Podle toho jak se Venuše pohybuje po své oběžné dráze, vidíme ji buď ráno anebo večer vždy v blízkosti Slunce. Když se Venuše nachází na levé straně obrázku (*na obr. mezi polohami 3 a 5*), objevuje se jako večerní hvězda (Večernice), když je na pravé straně (*na obr. mezi polohami 6 a 2*), pak je to ranní hvězda (Jitřenka). V ostatních polohách na blízké a vzdálenější straně oběžné dráhy je Venuše příliš blízko Slunce na to, aby ji bylo možné vidět ze Země. Období Jitřenky a Večernice trvá v průměru 263 dní. Zmizení v blízkosti slunce trvá okolo 8 dní a odlehlá poloha asi 50 dní.⁸²

Fakt, že Jitřenka a Večernice označují stejnou planetu, byl jedním z významných astronomických objevů starověkých Babyloňanů. Svá podrobná zkoumání o výskytech Venuše zaznamenávali do tabulek.

⁸² Celý cyklus má 584 dní.

Frege sice reaguje na řeckou mytologii bohů Hespera a Fosfora (viz níže), ale Venuše byla božstvem i pro středoamerické domorodce. Ti měli legendu, která jim pomáhala vzpomenout si, kde se právě Venuše nachází. Venuši nazývali Dawn Star a představovala jejich boha Quetzalcoatl⁸³, Opeřeného hada. Věřili, že sestoupil na zem, žil jako člověk a svůj život představoval jako Večernici. V době, kdy Venuše stoupá, znamená to jeho zrození. Tím jak roste jas hvězdy, vyrůstá jako dítě, až se dostane na bod 4, což jsou jeho nejlepší léta. Pak se stává ještě jasnější, ale vzhledem k tomu, že je blízko Země, tak překvapivě rychle umírá v bodě 5. Když je planeta na nebi viditelná jako Večernice, Quetzalcoatl zemřel. Když se objeví jako Jitřenka, nastupuje na trůn jako bůh.

Mayští domorodci také uctívali Venuši a věřili, že je to vtělený Bůh Kukulkan⁸⁴. Číslo 1 na obrázku symbolizuje bod 90 dní před zrozením mayské Venuše. Mayové na tzv. *Dresden codex* zapisovali podrobná data o východu Venuše jako Jitřenky a Večernice.⁸⁵

Jitřenka a Večernice jsou názvy pro Venuši, ale někde je tak označován i Merkur, protože se stejně jako Venuše ukazuje blízko slunce při jeho východu a západu. Venuše je ale nejjasnější objekt na nebi, kdežto Merkur bývá tlumenější a viditelný jen několik týdnů v roce.⁸⁶

Také hvězda Sirius se někdy nazývá Jitřenka, protože se objevuje při východu blízko slunce. Sirius je nejjasnější hvězda ze souhvězdí Velkého psa.⁸⁷

Slovem Jitřenka často lidově odkazujeme i na samotné ranní slunce.⁸⁸

Morning star jsou také britské bulvární noviny, jezero v Nebrasce nebo kraj v západní Virginii. Morningstar i Morgenstern je běžné jméno lodí, vlaků, organizací, několika románů a písní.

Morningstar je také příjmení, nebo přezdívka. John Wycliffe dostal přezdívku *The morning star of the reformation* (*Jitřní hvězda reformace*). Jitřenka je to také jedno z božských pojmenování. Ježíš o sobě v poslední části Bible říká „*Já jsem ... jasná hvězda jitřní.*“⁸⁹

⁸³ Viz příloha – obrázek 7

⁸⁴ Kukulkan je mayský ekvivalent k Quetzalcoatl.

⁸⁵ Finley, M.J. *The Maya Venus*, 2002

⁸⁶ Pratt, J.P. *The Evening and Morning Star*, 1998

⁸⁷ Moore, P. *Hvězdy a planety*, 2001

⁸⁸ Známa část z ruské pohádky Mrazík: Nasťa žádá kohouta: Prosím tě, kohoutku milý, musím plést ještě chvíli... Kohout odpovídá: Kohouti jsou malí páni - Jitřenka řídí kokrhání! Nasťa: Smiluj se, Jitřenko jasná. Smiluj se, sluníčko krásné. Ještě chvíli musím plést nebo mne stihne krutý trest, macecha mi vlasy vyškube.

⁸⁹ Česká evangelická luteránská církev, Ježíš je Jitřenka, 2013

Řecké slovo, označující Jitřenku, Phosporus znamená jednak chemický prvek fosfor a řeckého boha Fosfora (*také zvaný Éósforos, Světlonoš, Lucifer*), který je bohem a personifikací jitřní hvězdy.

The evening star je název pro několik novin, básní, květin, písní atd. Elfka z proslulé trilogie Pána Prstenů má jméno Arwen Večernice (*Arwen Evenstar*). Jméno Večernice si také spojujeme s postavou z pohádky Princ a Večernice.

Řecké slovo pro Večernici – Hesperus označuje boha (polobratra boha Fosfora)⁹⁰ vtěleného do Venuše ve své večerní podobě.

4.6. Zhodnocení příkladu

Na příkladu Jitřenky a Večernice Frege ukazuje svou distinkci smyslu a významu. I když je tento příklad známější a stal se emblémem tohoto konkrétního filosofického problému, je pro Fregeho až sekundární. Primárně používá příklad s těžnicemi trojúhelníka a těžištěm bodem T. Příklad s Jitřenkou a Večernicí je však možná lépe představitelný a pro laické čtenáře lépe pochopitelný i vysvětlitelný.

Bohužel při bližším pohledu zjistíme, že žádný z těchto dvou příkladů není správně zvolený. Frege totiž vlastní jména chápal v širokém smyslu a zahrnoval do nich jak pravá vlastní jména (*Eigennamen*), tak deskripce, kterým říkal *Kennzeichnungen*. Příklad *průsečík těžnic t_b a t_c v trojúhelníku ABC* je právě takovou deskripcí. Jitřenka a Večernice, v originále *der Morgenstern* a *der Abendstern* jsou také skryté deskripce. Jsou to kompozita neboli složené výrazy. Vznikly spojením dvou samostatných německých slov: *der Abend* (večer) a *der Stern* (hvězda); *der Morgen* (ráno, úsvit) a *der Stern* (hvězda). V angličtině je toto zřejmější – *the Morning star, the Evening star*. Tato slova vyjadřují svou deskripci *jitřní hvězda* a *večerní hvězda*. Ani Jitřenka a Večernice nejsou pravá vlastní jména.

Jitřenka a Večernice jsou problematické i z pohledu distinkce smyslu a významu. Podle Fregeho Večernice a Jitřenka označují tutéž planetu Venuši. Venuše je významem těchto slov, ale jejich smysl je jiný. Smyslem Večernice je ta hvězda, která se objevuje jako první po soumraku, Jitřenka před rozedněním. To, že obě jména označují tutéž planetu, byl významný astronomický objev. Význam Jitřenky a Večernice nám nebyl dán apriorně. Frege také říkal, že můžeme rozumět smyslu jednak Jitřenky a jednak Večernice a přitom neznat jejich význam, tedy že označují Venuši. Je však otázkou, zda si Frege uvědomoval další významy těchto slov.

⁹⁰ Viz příloha - obrázek 8

Nikde totiž Frege nezmiňuje, že významem slov Jitřenka a Večernice není jen Venuše. Můžeme najít celou řadu objektů, k nimž tato jména referují, jak jsme se dozvěděli z předchozí kapitoly. Některé výrazy nemohly být pro Fregeho relevantní, protože se objevily až po Fregeově smrti atp., avšak v dnešní době na nás působí i taková jména.

Obě jména, Jitřenka i Večernice, denotují Venuši, ale také Merkur, hvězdu Sirius a domorodá božstva (*Quetzalcoatl*, *Kukulkan*). Samotná Jitřenka je také název pro ranní slunce, Ježíše a boha Fosfora. Večernice je jméno například elfky a boha Hespera. Tyto příklady tedy splňují definici víceznačnosti, mají více než jednu interpretaci, čemuž se Frege bránil.

I když je tento příklad na první pohled příznačný, srozumitelně ilustrující a poetický, přesto ho musíme zhodnotit jako nevhodný pro teorii vlastních jmen.

5. SOUČASNÝ FRANCOUZSKÝ KRÁL

5.1. Bertrand Russell (1872–1970)

Bertrand Arthur William Russell se narodil 1872 ve Walesu. Russell používal logiku pro objasnění základů matematiky a v podstatě stejným způsobem používal také logiku ve snaze objasnit problémy ve filosofii. Jako jeden ze zakladatelů analytické filosofie přispěl Russell v mnoha oblastech jako v metafyzice, epistemologii, etice a politické teorii. Jeho pokroky v logice a metafyzice měly značný vliv na Rudolfa Carnapa a Vídeňský kruh.

Russell napsal: „Přirozený jazyk je zcela nevhodný pro vyjádření toho, co fyzika opravdu tvrdí, protože slova každodenního života nejsou dostatečně abstraktní. Pouze matematika a matematická logika může vyjádřit to, co chtěl fyzik říci.“⁹¹

Roku 1905 vytvořil svou teorii deskripcí a vydal stať *O označení (On denoting)*. Russell se snažil uplatnit vědecké metody ve filosofii. Jeho metody také uplatňují důslednou logickou analýzu problematických výroků. Věřil, že pomocí nové logiky své doby by filosofové mohli být schopni ukázat základní logickou formu výroků přirozeného jazyka. Logická forma výroků by mohla vyřešit různé problémy reference spojené s nejednoznačností a vágností přirozeného jazyka.⁹²

Ve své teorii poznání měl blízko k novopozitivismu a rozvíjel svůj empirismus v souladu s logickým atomismem.

⁹¹ Irvine, A.D. *Bertrand Russell*, 2013

⁹² Irvine, A.D. *Bertrand Russell*, 2013

5.2. O označení

O označení (*On denoting*) je významná filosofická stať z roku 1905 publikovaná v časopise *Mind*.

Russell ve zmíněné stati přináší určité (definitní) deskripce do své koncepce vlastních jmen. Určité deskripce označují jediné individuum. V angličtině jsou to takové výrazy, které začínají členem určitým (*the*). Marvan však podotýká: „Čeština určitý člen nemá – jedinečnost označovaného individua je v ní naznačována jinými prostředky. Nejblíže určitému členu jsou patrně výrazy jako *ona, onen, ono*, jichž užití je však vhodné jen v některých kontextech.“⁹³

Pro Fregeho a zvláště pak pro Russella byla vlastní jména skrytými definitními deskripcemi. Jména považoval za zkratky za definitní deskripce. A vlastní jména vznikla patrně z nějakého typu (definitních) deskripcí, proto podle Fialy mohou existovat třeba knihy jako *Naše příjmení*, kde se vysvětluje, že např. *Adam je člověk stvořený z hlíny*.

Russellova teorie deskripcí byla prakticky poprvé uvedena v článku *O označení*, kde používá Russell výraz *denoting phrase (označující fráze)*. Popis je složen z výrazů, které již mají svůj význam.

Russell začíná stať určením, co si představit pod pojmem označující fráze: „Označující frází myslím fráze, jako jsou následující: *člověk, nějaký člověk, jakýkoliv člověk, každý člověk, všichni lidé, současný anglický král, současný francouzský král, střed hmoty sluneční soustavy na počátku 20. století, oběh Země kolem Slunce, oběh Slunce kolem Země*.⁹⁴ Fráze je označující pouze na základě své formy.

Jak Marvan dodává, Russell odlišuje gramatickou a logickou formu výrazu: „Na první pohled by se mohlo zdát, že určité deskripce, například *nejvyšší hora ve Francii*, jsou typické singulární výrazy, jež fungují tak, že přímo označují individuum, které odpovídá vyjádřené charakteristice. Russell se však důmyslně snaží prokázat, že tato domněnka je iluzorní a že gramatická forma těchto výrazů neodpovídá jejich formě logické.“⁹⁵

⁹³ Marvan, T. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*, 2010 str.32

⁹⁴ *A man, some man, any man, every man, all men, the present king of England, the present king of France, the centre of mass of the Solar system at the first instant of the twentieth century, the revolution of the earth round the sun, the revolution of the sun round the earth* (Russell, 1905 str. 479)

⁹⁵ Marvan, T. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*, 2010 str. 32

Russell dělí své označující fráze na 3 druhy, podle toho jak předmět označuje. „Můžeme rozlišit tři případy: 1. Fráze může být označující a nic neoznačovat; např. *současný francouzský král*. 2. Fráze může označovat jeden určitý objekt; např. *současný anglický král*⁹⁶ označuje určitého muže. 3. Fráze může označovat nejednoznačně; např. *člověk* neoznačuje mnoho lidí, ale nějakého člověka.“⁹⁷

Všechny druhy těchto deskripcí se mohou vyskytovat ve větách. Intuitivně bychom nejspíše řekli, že věty, jež obsahují určité deskripce, mají subjekt-predikátovou strukturu: kupříkladu věta „*Autor Jména růže je Ital.*“ má strukturu F_a , kde F zastupuje predikát *je Ital* a a to konkrétní individuum, které sepsalo román *Jméno růže*. Russell však toto intuitivní pojetí odmítá a tvrdí, že logickou formou věty ve skutečnosti zachycují tři logické výroky. Větu „*Autor jména růže je Ital.*“ by tedy viděl následujícím způsobem:

- a. *Alespoň jedna osoba je autorem Jména růže.* $\exists x Jx$
- b. *Nanejvýš jedna osoba je autorem jména růže.* $\forall x(Jx \rightarrow \forall y(Jy \rightarrow y=x))$
- c. *Kdokoliv, kdo je autorem jména růže, je Ital.* $\forall x(Jx \rightarrow Ix)$
- d. *Konjunkci těchto výroků zapíšeme takto:* $\exists x(Jx \wedge \forall y(Jy \rightarrow y=x) \wedge Ix)$

Tímto způsobem by Russell analyzoval všechny věty, v nichž vystupují definitní deskripce. Z této analýzy vyplývá, proč nepovažuje definitní deskripce za singulární termíny – ve výrocih a. až d. nefiguruje žádný individuová konstanta, ale pouze proměnné. Předpokládaný referent deskripce autor *Jména růže* je totiž v Russellově analýze rozpuštěn.⁹⁸

Předmět označování je důležitý nejen pro logiku a matematiku, ale také pro teorii poznání. Některé věci známe jen díky deskripci, ale neměli jsme s nimi přímou zkušenost (např. neviděli jsme je na vlastní oči) „Například víme, že *střed hmoty sluneční soustavy* je nějaký určitý bod a můžeme o něm tvrdit několik proposicí, ale nemáme přímou zkušenost s tímto bodem, který je nám znám pouze skrze popis (deskripci).“⁹⁹

⁹⁶ V roce 1905 byl anglickým králem Eduard VII. Pro nynější podmínky by se překlad mohl upravit na *anglická královna* (Alžběta II.)

⁹⁷ Russell, B. *On Denoting*, 1905 str. 479

⁹⁸ Marvan, T. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*, 2010 str. 33

⁹⁹ Russell, B. *On Denoting*, 1905 str. 479

Nemusíme mít vždy nutně smyslovou zkušenost s objekty, které se vyskytují v označující frázi. Například nemůžeme vidět mysl jiných lidí a vše co o ní víme, víme díky denotaci.¹⁰⁰

5.3. Současný francouzský král

Současný francouzský král je slavný Russellův příklad, na kterém se snaží poukázat na problematiku definitních deskriptiv denotujících k neexistujícímu objektu.

„Současný francouzský král je plešatý.“¹⁰¹ má gramaticky tvar věty s podmínkou *současný francouzský král*. Problém, je v tom, jak máme této větě rozumět v době, když hlavou státu Francie již není král, nýbrž prezident.

Russell si všímá toho, že označující fráze označují objekt a tím ho považují za reálný, i když vlastně není. „Teorie pokládá jakoukoliv gramaticky správnou označující frázi jako frázi, která zastupuje objekt. Tím se fráze *současný francouzský král*, *kulatý čtverec* atd. považují za reálné objekty.“¹⁰² Russell vidí, že výsledky této teorie nejsou dostačující, neboť dochází ke kontradikci, např. *současný francouzský král* existuje a zároveň neexistuje; *kulatý čtverec* je kulatý a zároveň není. Frege tuto kontradikci řešil rozdělením na smysl a význam¹⁰³.

Russell dvojici nazývá *meaning* a *denotation*. Píše, že *Střed hmoty sluneční soustavy na začátku 20. století* je komplex významu, ale jeho *denotation* je určitý bod.

Ve Fregově rozdělení vidí Russell hlavní výhodu v tvrzeních o identitě. Ale zároveň v něm vidí problém v tom případě, když se zdá, že chybí denotace označující fráze. „Když řekneme *Současný anglický král je plešatý*, tak by to mohlo vypadat, ne jako tvrzení o komplexu významu *anglický král*, ale o určitém muži označeném významem. A nyní uvažte tvrzení *Současný francouzský král je plešatý*. Při shodě formy by také měla být denotací fráze *francouzský král*.“¹⁰⁴

¹⁰⁰ Russell, B. *On Denoting*, 1905 str. 480

¹⁰¹ Současný francouzský král je plešatý. (*The present King of France is bald.*) – *bald* se někdy překládá jako holohlavý

¹⁰² Russell, B. *On Denoting*, 1905 str. 482

¹⁰³ „*Střed hmoty sluneční soustavy na začátku 20. století* je komplex významu, ale jeho smysl (*denotation*) je určitý bod.“ (Russell, 1905) Russell dvojici nazývá *meaning* a *denotation*.

¹⁰⁴ Russell, B. *On Denoting*, 1905 str. 483

Jenže fráze současný francouzský král nyní nednotuje žádného muže, a zdá se nám nesmyslná a bezobsažná, protože samozřejmě víme, že právě Francie nemá krále. Ale podle Russella je fráze nikoliv bezobsažná, nýbrž nepravdivá. Abychom vyřešili tento problém, musíme frázi buď poskytnout denotaci, nebo se vzdát názoru, že denotace se týká věty, která obsahuje označující frázi. Russell se přiklání k druhému řešení.

Musíme podle Russella analyzovat logickou formu věty „*Současný francouzský král je plešatý.*“, abychom zjistili, co vlastně říká.

Zavádíme dva predikáty:

Kx znamená *x je francouzský král*¹⁰⁵

Px znamená *x je plešatý*

Russell tedy vidí větu ve své logické struktuře jako konjunkci tří obecných kvantifikovaných vět následujícím způsobem:

1. *Alespoň jedna osoba je současným francouzským králem.*

$\exists x Kx$

2. *Nanejvýš jedna osoba je současným francouzským králem.*

$\forall x(Kx \rightarrow \forall y(Ky \rightarrow y=x))$

3. *Kdokoliv, kdo je současným francouzským králem, je plešatý.*

$\forall x(Kx \rightarrow Px)$

Konjunkce těchto tří výroků je: $\exists x(Kx \wedge \forall y(Ky \rightarrow y=x) \wedge Px)$

¹⁰⁵ Čeština vnáší další problémy. Nemá totiž explicitní určitý člen, mohlo by se tedy zdát, že když řekneme *x je francouzský král*, tak tam zase máme definitní deskripci *francouzský král*. Zde ale je *francouzský král* predikát. Odpovídající definitní deskripce je *to x takové, že x je francouzský král*. V angličtině je to vyjádřeno určitým členem *The King of France is bald*; *kx stands for x is King of France*. (Fiala, 2005)

Russell tak řeší díky této analýze problém bezobsažnosti po svém. Touto analýzou (výše) dokáže, že fráze *současný francouzský král* není singulární termín, ale vymezuje ji jako deskripci. A tato deskripce pak podle něj postrádá svůj referent. A když podle referenční teorie postrádá referent, stává se bezobsažná. Když věta obsahuje bezobsažnou deskripci, pak se bezobsažná stává celá věta. Podle Russella sice současný francouzský král postrádá referent, ale jelikož to není singulární termín, věta se tudíž nestává bezobsažnou. Stává se pouze nepravdivou, protože je nepravdivý jeden z výroků, do nichž je tato věta logickou analýzou rozložena.¹⁰⁶

Analýza totiž ukazuje, že právě bod 1. *Alespoň jedna osoba je současným francouzským králem* je nepravdivý. V současnosti Francie nemá krále a tato osoba neexistuje.

Russell tak vyřešil námitky proti referenční teorii a z vlastních jmen udělal zkratky za deskripci, které potom analyzoval výše nastíněným způsobem.

Když tedy vlastní jména pro Russella nejsou singulární výrazy, tak co podle něj patří mezi singulární výrazy? Pro něj jsou singulární výrazy pouze pravá nebo logická vlastní jména. Tedy výrazy, které skutečně přímo označují své referenty a nakonec jsou to vlastně jen slova *toto* a *tamto* aplikovaná na přítomná smyslová data a dále výrazy pro obecniny jako *zelenost* nebo *být větší než* apod.¹⁰⁷

Russell jmenuje tři problémy, které by teorie deskripce měla vyřešit. První se týká tvrzení identity, druhý se týká zákona vyloučení třetího – totiž musí být pravda buď *Současný francouzský král je plešatý*, nebo *Současný francouzský král není plešatý* a nic jiného. Když vyčteme všechny objekty, které jsou plešaté, pak mezi nimi nesmí být současný francouzský král. „Hegelovci, kteří milují syntézu, by pravděpodobně došli k závěru, že nosí paruku.“¹⁰⁸ Za třetí jde o problém sporu z odlišnosti dvou a více individuí. Jestliže existuje rozdíl mezi A a B, pak to můžeme vyjádřit jako *rozdíl mezi A a B existuje*. Pokud ale není pravda, že A se liší od B, pak bychom mohli říci, že *rozdíl mezi A a B neexistuje*. Neexistující objekt však nemůže být předmět propozice. Musí být tedy sporné popírat existenci nějakého objektu. Ale přiznání existence nějakému objektu může také vést ke sporu.

¹⁰⁶ Marvan, T. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*, 2010 str. 35

¹⁰⁷ Marvan, T. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*, 2010 str. 38

¹⁰⁸ Russell, B. *On Denoting*, 1905 str. 485

Označující fráze je podle Russella důležitou částí věty a sama o sobě nemá význam. Rozlišuje mezi primárními a sekundárními výskyty označujících frází. Tu to problematiku zavádí příkladem *autora Waverley*¹⁰⁹ a posléze ji aplikuje na frázi *současný francouzský král*, což má ukázat, zda je pravda, že je *současný francouzský král plešatý*.

Když řekneme větu *Jiří IV. chtěl vědět, zda byl Scott autorem Waverley*, pak se zde označující fráze *autor Waverley* může vyskytovat primárně či sekundárně. Primární výskyt fráze je ve větě: *Jeden jediný muž napsal Waverley a Jiří IV. Chtěl vědět, jestli je Scott tím mužem*. Sekundární výskyt je: *Jiří IV. Chtěl vědět, zda napsal Waverley jediný muž a Scott je tím mužem*.

V primárním výskytu vlastně Jiří IV. již ví, že Waverly napsal jediný muž a chce vědět, zda je to právě Scott. Může se to stát, když například poblíž zahlédne Scotta a ujišťuje se: *Je tohle ten Scott?*

Sekundární výskyt Russell definuje následovně: „Sekundární výskyt označující fráze lze definovat jako takový výskyt, v němž se fráze vyskytuje ve výroku *p*, který je pouhou složkou uvažovaného výroku, přičemž substituce za označující frázi musí být uskutečněna v *p*, nikoliv v celém uvažovaném výroku.“¹¹⁰

V přirozeném jazyce se dvojznačnosti primárního a sekundárního významu nevyhneme, avšak v symbolické logice snadno.

Russell dodává, že distinkce mezi primárním a sekundárním výskytem nám také umožní pracovat s otázkou, jestli je nebo není *současný francouzský král plešatý*, a všeobecně s logickým statutem označovacích frází, které nic neoznačují.

Russell říká, že propozice „*Současný francouzský král je plešatý*.“ je zcela jistě nepravdivá. A propozice „*Současný francouzský král není plešatý*.“ je také nepravdivá, v případě, že znamená „*Existuje entita, která je nyní francouzským králem a není plešatá*.“, anebo pravdivá, jestliže znamená „*Je nepravdivé, že existuje entita, která je nyní francouzským králem a je plešatá*.“. Jinými slovy je fráze nepravdivá, pokud je v primárním výskytu a pravdivá, pokud je v sekundárním výskytu.¹¹¹

Avšak v popřeních propozic s primárním výskytem se fráze *současný francouzský král* dostává do sekundárního výskytu. Toto přehledně vyjadřuje následující tabulka.

¹⁰⁹ Román *Waverley* by napsán roku 1814 sirem Walterem Scottem.

¹¹⁰ Russell, B. *On Denoting*, 1905 str. 489

¹¹¹ Russell, B. *On Denoting*, 1905 str. 490

Současný francouzský král je plešatý			
význam		výskyt	pravdivost
(1) Existuje entita, která je nyní francouzským králem a není plešatá.	De re ¹¹²	Primární výskyt	Nepravda
(2) Je nepravdivé, že existuje entita, která je nyní francouzským králem a je plešatá.	De dicto ¹¹³	Sekundární výskyt	Pravda
Popření (1): <i>Je nepravdivé, že existuje entita, která je nyní francouzským králem a není plešatá.</i>	De dicto	Sekundární výskyt	Pravda ?paruka?

Obrázek 4: Tabulka výskytu fráze současný francouzský král

Z této analýzy vyplývá, že je pravda, že *současný francouzský král* je i není plešatý. Russell tedy nabízí řešení: „Dalo by se tedy uniknout závěrem, že francouzský král měl paruku.“¹¹⁴

Russell dochází k závěru, že neexistující předměty jako *současný francouzský král*, *kulatý čtverec* nebo *Apollón* jsou označující fráze, které nic neoznačují. Množina, kterou označují, je prázdná. Russell cituje také Hugh MacColla, který rozlišoval individua na reálná a nereálná. Definoval nulovou třídu, která se skládala z nereálných individuí, což by mohla být fráze jako *současný francouzský král*, která nedenotuje reálné individuum, nicméně denotuje to nereálné. Russell se ale rozhodl tuto teorii odmítnout, protože přichází do sporu se zákonem kontradikce. Sám chce udržet teorii označení, kde nebudou žádná nereálná individua.

¹¹² De re – týkající se věci

¹¹³ De dicto – týkající se vyřčeného, propozice

¹¹⁴ Russell, B. *On Denoting*, 1905 str. 490

Zajímavým výsledkem teorie označení je, že jakmile s něčím nemáme přímou zkušenost, ale známe to jen díky označující frázi, pak propozice, ve které ta věc je uvedena označující frází, vlastně neobsahuje tu věc jako svou složku, nýbrž místo toho obsahuje složky vyjádřené mnoha slovy označující fráze. Tudíž všechny složky vět, které chápeme, jsou vlastně entity, s nimiž máme přímou zkušenost. Známe je tedy díky označujícím frázím, ale nejsme s nimi přímo obeznámeni¹¹⁵. Jen je známe tak, že víme, že mají takové a takové vlastnosti dané deskripcí. Jinými slovy, když se *současný francouzský král* objeví v propozici „*Současný francouzský král je plešatý.*“, pak o něm víme, že je plešatý, ale nemáme to doložené vlastními zkušenostmi, nýbrž obsahem označující fráze.

Proti Russellově teorii vlastních jmen byla z pozic teorií vlastních jmen založených na referenci vedena kritika. Russellův názor na význam vlastních jmen byl takový, že podával význam jako deskripci. Toto poukázání má ovšem slabinu. Otázka je, zda se reference týká individuí, nebo svazků kvalit, které vlastní jméno pojmenovává.

Problematické je také Russellovo odkazování k jménům jako *Walter Scott*. Základním rysem vlastních jmen je, že označují právě jedno individuum. Tento příklad je však nepřesný v tom, že toto celkem běžné jméno může odkazovat k několika individuí.

Donellan také poukázal na to, že reference spadá do oblasti pragmatiky.

V roce 1950 publikoval Peter Frederick Strawson studii *On Referring*, která byla vlastně prvním principiálním napadením Russellovy (téměř padesát let vůdčí) teorie vlastních jmen.¹¹⁶

5.4. Vývoj problematiky – definitní deskripce, deskriptivistické pojetí významu

Russell kritizuje Fregeovo rozlišování smyslu a významu singulárních výrazů svým argumentem Grayovy Elegie a navrhuje vlastní sémantickou teorii, která řeší problémy referenčního pojetí významu. Podle Russella definitní deskripce nejsou singulární termíny. Jsou to neúplné symboly, které mají svůj význam pouze ve větě. A tato věta v subjekt-predikátové formě je ve skutečnosti konjunkcí tří obecných vět ve své logické formě. Tyto věty pak neobsahují žádné individuové konstanty, ale pouze proměnné. Věta „*Současný francouzský král je plešatý.*“ není beze smyslu, ale je nepravdivá, protože není pravda, že existuje alespoň jedna osoba, která je současným francouzským králem.

¹¹⁵ We are not acquainted with them.

¹¹⁶ Raclavský, J. *Teorie vlastních jmen Bertranda Russella*, 2001

Peter Frederick Strawson¹¹⁷ ve svém článku *O referování (On referring)* podrobil kritice Russellovu teorii o skryté logické struktuře vět obsahující deskripce. Russell nahlížel jazyk příliš abstraktně, nerozlišoval samotný výraz a užití výrazu. Jeho omyl spočíval v použití atemporální logiky na temporální přirozený jazyk. Nezhlednil, jak lidé používají jazyk v konkrétních kontextech. Strawson tedy říká, že věty samy o sobě nejsou pravdivé nebo nepravdivé, ale teprve když jazyk používáme k referování k objektům ve světě, tak jsou naše výrovy buď pravdivé, nebo nepravdivé. Rozlišuje větu, od jejího užití a od jejího časového pronesení.

Russell došel k závěru, že věta „*Současný francouzský král je plešatý.*“ je nepravdivá, protože jeden dílčí výrok její logické analýzy je nepravdivý¹¹⁸. Strawson se naopak domnívá, že použitím této věty se existence takového individua netvrdí, nýbrž pouze presuponuje. Nebylo vykonáno ani pravdivé ani nepravdivé tvrzení, tato věta totiž postrádá pravdivostní hodnotu. Podle Strawsona odhalí nedostatky Russellovy skryté logické struktury i běžný uživatel jazyka. Na větu „*Současný francouzský král je plešatý.*“ Běžný mluvčí nezareaguje „*To není pravda.*“, ale spíše něco jako „*Vždyť Francie již není monarchie.*“ nebo „*Jak může být holohlavý, když neexistuje?*“.¹¹⁹

Věta je však smysluplná, protože si umíme představit její *použití*, kde by věta byla třeba pravdivá – v jistém historickém kontextu, například v roce 1790, kdy byl králem Francie Ludvík XVI. V současnosti je tato věta podle Strawsona spíše nepodařená, protože její presupozice je nepravdivá.

Strawsonova kritika dovoluje odmítnout Russellovu teorii deskripce a rehabilitovat deskripce jako skutečně referující singulární výrazy, které za příhodných okolností označují jediné individuum. Deskripce v mnoha případech nesplňují podmínku jedinečnosti, tj. odpovídá jim více než jeden jediný předmět. Strawson si v důsledku toho všiml věci, že Russellova analýza se nehodí na všechny výrazy obsahující určitý člen (*the*). Věta „*Stůl je pokrytý knihami.*“, v angličtině „*The table is covered by books.*“, sice obsahuje deskripce a ta může v nějakém kontextu skutečně identifikovat nějaký stůl, ale to však neznamená, že je na světě jediný stůl a ten je pokrytý knihami. Tuto podmínku může splňovat hned několik stolů na celém světě. Z Russellovy analýzy by však vzniklo absurdní tvrzení: *Existuje alespoň jedna věc, která je stolem, a nanejvýš jedna věc, která je stolem, a cokoli, co je stolem, je pokryté knihami.*¹²⁰

¹¹⁷ Peter Frederick Strawson (1919-2006) – anglický filosof, představitel Oxford ordinary language philosophy

¹¹⁸ Výrok, že existuje alespoň jedno individuum, které je francouzským králem, je nepravdivý.

¹¹⁹ Marvan, T. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*, 2010 stránky 42

¹²⁰ Marvan, T. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*, 2010 stránky 41-43

Keith Donellan¹²¹ přispěl svou odpovědí na teorie mezi Russellem a Strawsonem svou distinkcí mezi atributivním a referenčním užitím deskripcí. Atributivně užitá deskripce vypovídá o jakékoli osobě či předmětu, který splňuje vlastnost, kterou deskripce vyjadřuje. Referenčně užitá deskripce oproti tomu referuje k určitému individuu i v případě, že nesplňuje charakteristiku vyjádřenou deskripcí. Ve větě „*Smithův vrah je šílený.*“ můžeme okázat oba dva způsoby užití deskripcí. Pokud je deskripce *Smithův vrah* použita atributivně, bude to například v případě, kdy si prostě myslíme, že byl *Smith* zabit brutálně šíleným vrahem. Ale ve skutečnosti nemusel být zabit, ale mohla to být nehoda nebo sebevražda. Pak deskripce *Smithův vrah* nikoho nedenotuje, protože tuto vlastnost nikdo nesplňuje. Referenčně užitá deskripce *Smithův vrah* bude například, když mluvíme o konkrétním muži v soudní síni. Vyčleňujeme tak určitou osobu, o které hovoříme. Ten muž nemusel vlastně vraždu spáchat, ale referenčně ho označujeme *Smithovým vrahem*. Referenční způsob použijeme, abychom zaměřili pozornost na nějakou osobu, vyčlenili ji posluchačům, aby bylo jasné, o kom se mluví a stejně tak bychom mohli za tímto účelem použít i jinou deskripce nebo na člověka ukázat prstem.

Podle Donellanovy distinkce se tedy Russellova teorie deskripcí vztahuje pouze na atributivně užitou deskripce. Strawsonova teorie zase naopak atributivní použití ignoruje a pracuje výhradně se situací, ve které používáme deskripce pouze k referenci ke konkrétnímu objektu. Kromě toho Strawsonovo řešení postihuje jen některé referenční užití deskripcí v Donellanově smyslu. Strawson i Russell předpokládali, že reference je splněna jen a pouze, pokud objekt splňuje charakteristiku danou deskripcí. Příklad se *Smithovým vrahem* ukazuje, že splnění deskripcí je příliš nadhodnocovaná podmínka referenčního užití.¹²²

Russell také prohlašoval, že vlastní jména jsou skryté definitní deskripce, jejich zkratky. Searle¹²³ toto odmítá, protože pak by ke každému vlastnímu jménu musela existovat jedna konkrétní definitní deskripce, která by byla se jménem ekvivalentní. Nevíme totiž, která ta konkrétní deskripce to má být, když si se jménem můžeme spojit hned několik deskripcí, nebo naopak vůbec žádnou. Podle Searla je tedy vlastní jméno takový svazek (*cluster*) definitních deskripcí. Jejich počet není specifikovaný, ale všechny identifikují charakteristiky nositele vlastního jména. Pro úspěšné používání vlastních jmen musíme rozumět dostatečné množství deskripcí, které s nimi spojujeme.

¹²¹ Keith Donellan (1931-) – současný americký filosof

¹²² Marvan, T. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*, 2010 stránky 43-45

¹²³ John Searle (1932-) – americký filosof, zabýval se filosofií mysli, mluvními akty (Bakešová, 2009)

Pojetí jmen jako zkratk za deskripce kritizoval také Kripke. Podle deskriptivismu se k úspěšné referenci stačí spolehnout na neurčitou deskripci, kterou se jménem spojujeme - například *Aristoteles – žák Platon a učitel Alexandra Velikého*. Někdo si ale Aristotela spojí s deskripcí *učitel pocházející ze Stageiry*. Tyto dvě deskripce se ale nemusí obsahově překrývat, což je v rozporu s dekriptivistickou tezí, že význam deskripce se překrývá s významem jména. Frege toto řešil rozdělením na smysl a význam, Russell však toto odmítá. Kripke se přibližuje Millově koncepci a říká, že vlastní jména referují k individuu přímo bez deskriptivního zprostředkování.

Další Kripkovou kritikou deskriptivismu je příklad *Kurta Gödela*. Se jménem *Kut Gödel* si spousta lidí spojuje popis *autor důkazu věty o neúplnosti*. Pokud by však *Gödel* ve skutečnosti rukopis ukradl například *Schmidtovi* a řekli bychom pak „*Gödel byl génius.*“, pak podle deskriptivistů vlastně referujeme ke *Schmidtovi* a nikoliv ke *Gödelovi*. *Schmidt* je totiž pravým referentem této deskripce.

A třetí kritikou deskriptivismu je tzv. modální argument. Kripke pro svou teorii vlastních jmen používá pojem možného světa s operátory možnosti a nutnosti. Vlastní jméno *Richard Nixon* by mělo být ekvivalentní s definitní deskripcí *prezident USA v roce 1970*. Jak si ale dokážeme představit, tak v některém možném světě se nikdy nemusel stát prezidentem, anebo nemusel vůbec existovat. Deskripce mohou v různých světech odpovídat odlišná individua (jsou flexibilní). Deskripce *prezident USA v roce 1970* mohl odpovídat jiný člověk než *Richard Nixon*. Ale vlastní jméno odkazuje stále na jedno a totéž individuum. Vlastní jméno je pro Kripkea rigidní designátor. *Richard Nixon* bude ve všech světech stejný *Richard Nixon*. Výjimkou jsou jména používaná nerigidně. Například jméno *Einstein*. „*Bratr není žádný Einstein.*“ neoznačuje konkrétní osobu, ale soubor vlastností, které s *Einsteinem* spojujeme, například vysoká inteligence.¹²⁴

5.5. Současný francouzský král – kontext příkladu

Tato kapitola slouží k přiblížení původu tohoto příkladu a okolností jeho významu.

Spojení *současný francouzský král* se nám jeví nesmyslné, protože v současné době, v roce 2014, je hlavou státu Francie prezident François Hollande. Stejně tak v době vydání Russellova článku *O Označení* v roce 1905 byl prezidentem Émile Loubet.

I když byla historie Francie někdy bouřlivá, zvláště na přelomu 17. a 18. století, můžeme přesně říci, kdy byl v čele státu král a kdy prezident. Prvním prezidentem Francouzské republiky se stal Ludvík Napoleon roku 1848.

¹²⁴ Marvan, T. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*, 2010 str. 54

Russell používá příklad současného francouzského krále v celé větě „*Současný francouzský král je plešatý.*“. A nedělá tak náhodou. Mohl si vybrat třeba českého, polského krále apod., ale inspiroval se pro příklad francouzského krále v Shakespearových hrách.

Ve větě „*Současný francouzský král je plešatý.*“ (*The present king of France is bald*) dostává francouzský král přívlastek *plešatý*. Zajímavý fakt je, že přídomek *bald*, měl král Charles the Bald (*Karel II. Holý, francouzsky Charles le Chauve*), údajně tak byl ale pojmenován ironicky a ve skutečnosti byl spíše chlupatý. Žil v letech 823-877 a byl to západofrancký a italský král a císař Říše římské.

Součástí deskripce je také slovo *současný*, což je nepřesně ohraničený časový údaj. Russell nám tím presuponuje nějaký čas, ale ve skutečnosti používá deskripci k atemporální logické analýze. Jaký čas si tedy pod pojmem *současný* (*současnost*) máme představit? Můžeme říci, že záleží až na *použití* slova, jak naznačil Strawson.

5.6. Zhodnocení příkladu

Současný francouzský král je deskripce, kterou Russell zvolil, protože označuje právě jeden objekt, má rysy jedinečnosti, přičemž ale tuto podmínku nic nesplňuje. Pochopitelnost tohoto příkladu, již není tak intuitivní jako u ostatních příkladů. Předpokládá znalost reálií, jaký je Francie státní útvar a kdo je hlavou státu. Dovedeme si představit člověka žijícího například mimo Evropu, který problematiku tohoto příkladu intuitivně nepochopí a bude potřebovat delší výklad, než člověk, který hned zareaguje „*To je nesmysl, Francie nyní nemá krále.*“

Navíc podle modálního argumentu mohou deskripce v různých světech odpovídat odlišná individua. Podle Kripkeho jsou deskripce flexibilní, kdežto podle Kripkeho vlastní jméno odkazuje stále na jedno a totéž individuum. Deskripce *současný francouzský král* mohlo v jiném možném světě odpovídat existující individuum.

Pro české čtenáře navíc z deskripce *současný francouzský král* nevyplývá jedinečnost individua tak silně jako pro anglicky mluvící, kteří tento fakt vyjádří gramaticky určitým členem *the*. V češtině jsou nejbližše určitému členu *the* výrazy jako *onen, ono, ona*. Můžeme říci *onen současný francouzský král*, toto ve všech kontextech však nemusí být vhodné.

Další částí deskripce je slovo *současný*, což je určení času, které závisí na pronesení tohoto slova. Na tomto právě založil kritiku Strawson, který říkal, že musíme odlišit (atemporální) výraz od jeho (temporálního) použití. Podle Strawsona umíme použít větu s touto deskripcí v takovém čase, aby věta byla smysluplná i pravdivá, například v roce 1790, kdy byl králem Francie Ludvík XVI.

Věta „*Současný francouzský král je plešatý*.“ je tedy smysluplná, protože si umíme představit *použití*, kde by věta byla třeba pravdivá. V současnosti je tato věta spíše nepodařená, protože její presupozice je nepravdivá.

Russell na této deskripci snažil ukázat, že její referent je po logické analýze vypuštěn a věta „*Současný francouzský král je plešatý*.“ není nesmyslná, nýbrž nepravdivá. Avšak ať už se základní znalostí francouzských reálií nebo i s filosofickým kontextem, vždycky pro nás bude věta pravděpodobně nejen nepravdivá, ale špatně postavená, či zavádějící a bude intuitivně potřebovat další dovysvětlení (např. Kdy to mu tak bylo? Kdo byl ten král?).

6. PEGAS

6.1. Willard Van Orman Quine (1908-2000)

Willard Van Orman Quine se narodil roku 1908 v Akronu v USA. Projevoval nadprůměrné schopnosti především v matematice a lingvistice.

Zpočátku se zabýval především technickými problémy matematické logiky a její ontologickou bází. Jeho zájem se ale brzy rozšířil na ontologické otázky vůbec, chápané především jako problém explicitního určování ontologických závazků, které s sebou nese volba určitého jazyka.¹²⁵

Ve dvacátých letech 20. století se filosofové sdružovali do Vídeňského kruhu, jehož vedoucí osobností byl Rudolf Carnap¹²⁶. Později navázal kontakty s Vídeňským kruhem také Quine a další.

¹²⁵ Koťátko, P. *Willard Van Orman Quine*, 2008

¹²⁶ Rudolf Carnap (1891-1970) byl v té době profesorem pražské německé univerzity a nejpřednějším představitelem filosofického hnutí tzv. logického pozitivismu či logického empirismu (Peregrin, 1994)

Quine koncem roku 1932 na pozvání Moritze Schlicka navštívil Prahu. V průběhu následujícího roku pak znovu odjel do Prahy a poprvé se tam setkal s Rudolfem Carnapem. Začal navštěvovat jeho přednášku o logice a vést s ním intenzivní diskuze. „Byla to moje první skutečně závažná zkušenost,“ píše o tom později Quine, „kdy ve mně vzbudil intelektuální zápal živý učitel, a ne mrtvá kniha.“¹²⁷ Carnap, jakožto autor významného díla *Der logische Aufbau de Welt*, byl od té doby Quinovi největším vzorem a učitelem. S Carnapovými filosofickými názory se však Quine postupně v mnohém rozešel.

Rudolf Carnap a další se snažili o třídění výroků na smysluplné a nesmyslné podle kritéria verifikace. Za pravdivé, tedy smysluplné výroky, vidí pouze výroky tzv. kontingentní, tedy výroky přírodních věd, zobrazující svět. Jejich pravdivost chápeme jako věc faktického stavu světa. Vedle kontingentních výroků ovšem existují i výroky, kterým se obvykle říká analytické a které chápeme jako pravdivé¹²⁸ nebo nepravdivé nutně, a mezi tyto výroky patří (vedle výroků logiky a matematiky) také výroky filosofie.¹²⁹

Quinova kritika takového přístupu, jak ji vyslovil v článku *Dvě dogmata empirismu (1953)*, vychází především z poznání, že opozici mezi nutnou a kontingentní pravdou není možné brát jako něco absolutního. Dochází k závěru, že rozhraní mezi kontingentním a nutným je jenom pragmatické, že za nutně pravdivé bereme prostě ty výroky, jejichž případné odmítnutí by nám učinilo největší starosti.¹³⁰

Pro počáteční fázi jeho filosofického vývoje měl však kontakt s idejemi logického pozitivismu¹³¹ rozhodující význam. Kriticky přehodnotil klíčové předpoklady tohoto proudu, jako je konvenční povaha matematických a logických pravd, redukovatelnost všech smysluplných tvrzení na tvrzení o bezprostřední smyslové zkušenosti nebo ostrá distinkce mezi analytickými a syntetickými větami.¹³²

Později formuloval vlastní verzi distinkce mezi analytickými a syntetickými větami na bázi behavioristického pojetí významu v knize *Slovo a předmět* z roku 1960.

¹²⁷ Peregrin, J. W. V. O. *Quine: Hledání pravdy*, 1994

¹²⁸ Analytické pravdy jsou pravdivé díky významu; pravdivé bez jakéhokoli odkazu na smyslovou zkušenost, protože jsou to logické pravdy. (Marvan, a další, 2006 str. 7)

¹²⁹ Peregrin, J. W. V. O. *Quine: Hledání pravdy*, 1994

¹³⁰ Peregrin, J. W. V. O. *Quine: Hledání pravdy*, 1994

¹³¹ Logický pozitivismus – základními prvky jsou empirismus a racionalismus; základem poznání je to, co je dáno; metafyzické výpovědi jsou nesmyslné (Bakešová, 2009)

¹³² Kořátko, P. *Willard Van Orman Quine*, 2008

Tato kniha se stala jednou z nejdůležitějších prací analytické filosofie jazyka. Quine se zaměřil na preciznější a méně metaforické zachycení fungování jazyka a jeho propojení se světem. Formálním rysem knihy *Slovo a předmět* je posun ke slovníku, který je typický spíše pro přírodní vědy než pro filosofii, což je v souladu s Quinovým přesvědčením, že hranice mezi filosofií a vědou je třeba zrušit¹³³, a že by si měla filosofie osvojit vědecké postupy.¹³⁴

Jakmile se filosofie obrátí na vědecké prostředky, pojem významu se začne jevit jako principiálně neurčitá entita. Quine se ve zmiňované knize proto zaměřil na *neurčitost překladu z jednoho jazyka do druhého*.

Quine také říká, že je nemožné určit význam i u rodného jazyka. Podobně jako v případě jazyka neznámého existují i u našeho jazyka různé interpretace. Tady hovoří Quine o *nevymezitelnosti reference*.

Quine, vymezujíc se od Carnapa a logickým pozitivistů, koncentruje svůj holismus¹³⁵ a teze neurčitosti a v knize *Slovo a předmět*. Quine odmítá představu, že se naše poznání blíží k nějaké pevné limitě, tak, že by byla dokonalost tohoto poznání měřitelná jako vzdálenost od této limity. Odmítnutí nazývá limitní mýty. Odmítnutí limitních mýtů zřejmě znamená i odmítnutí určitosti překladu termínů jednoho jazyka do jazyka druhého. Quinova filosofie je tedy v jistém smyslu logickým pozitivismem oproštěným od limitních mýtů, a nebylo by tedy nevýstižné o ní hovořit jako o *logickém postpozitivismu*.¹³⁶

¹³³ Podle Quinových slov by se měla filosofie *neutralizovat*.

¹³⁴ Marvan, T. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*, 2010 str.149

¹³⁵ Holismus – učení o celistvosti; základní filosofická koncepce, podle níž jsou všechny oblasti skutečnosti poslovností vzestupné diferenciaci zákonitého celku; zákony vyšších oblastí platí ve zjednodušené formě pro nižší oblasti (Bakešová, 2009)

¹³⁶ Peregrin, J. W. V. O. *Quine: Hledání pravdy*, 1994

Východiskem jeho behavioristického pojetí významu bylo důsledné respektování veřejné povahy významu a jeho zkušenostních zdrojů. K nejdiskutovanějším výsledkům takto založené teorie významu patří Quinův závěr o neurčitosti překladu a neurčitosti reference. Za předpokladu, že Quine svou teorii významu založil na behaviorismu¹³⁷, viděl jazyk jako něco veskrze sociálního. To, že je jazyk sociální, vyplývá podle něj už z toho, že učíme-li se jazyku, je pro nás jedinou evidencí pozorovatelné jazykové jednání druhých lidí v kontextu¹³⁸ mimojazykových skutečností. Proslaveným příkladem neurčitosti překladu se stal *gavagai*.¹³⁹ Jazykovou kompetenci mluvčích můžeme podle Quinea zachytit pomocí pojmu pozorovatelných dispozic k jazykovému jednání. Úvahami tohoto typu ilustruje Quine tezi, že mohou existovat různé, a přitom *stejně podložené*, způsoby překladu neznámého jazyka.¹⁴⁰

Quine se hlásí k filosofickému směru, pro který se ustálil název analytická filosofie a jehož počátek je charakterizován jmény jako Gottlob Frege, Bertrand Russell, Rudolf Carnap či Ludwig Wittgenstein. Představitelé obratu k jazyku¹⁴¹ vycházejí z poznání, že tím, co nám nutně zprostředkovává veškeré naše poznání a vědění, je náš jazyk. Pro Quina je zásadním filosofickým problémem otázka povahy našeho světa a jeho poznání. Quine pojímá poznání z hlediska tradiční ontologie a epistemologie.

Každá teorie se podle Quina pojí s určitým ontologickým závazkem. Tento závazek na sebe proponenti teorie berou tím, že jejich teorie předpokládají existenci určitých druhů jsoucen.¹⁴²

Podle Quina je hovor o fyzických předmětech naším *mateřským jazykem*, k němuž nás predisponuje naše přirozenost.¹⁴³ Nemůžeme odmítnout existenci některých jsoucen - nemůžeme říci, že existují jen zdánlivě. Quine však není klasický realista, který by tvrdil, že existuje cosi jako svět sám o sobě. Podle něj je realismus přijatelný, ale je vždy přísně vázaný na určitý pojmový systém a každý si ponechává prostor, že jeho teorie bude vyvrácena novým pozorováním nebo novou teorií.

¹³⁷ Quine se drží pojmů behaviorální psychologie B. F. Skinnera (1904-1990) (Marvan, 2010 str. 150)

¹³⁸ Kontext tvoří předměty, stavy a události v okolním prostředí a nejazykové jednání druhých. (Marvan, 2010 str. 150)

¹³⁹ Fakt, že rozumíme slovu králík, neznamená, že ho musíme použít vždy, když vidíme králíka. Víme-li, že příslušník nějakého kmene, jehož jazyk neznáme, reaguje na přítomnost králíka výrazem *gavagai*, pak nelze žádným způsobem určit, zda pro něj *gavagai* označuje celého králíka, nebo neoddělenou část králíka, nebo více králíků.

¹⁴⁰ Peregrin, J. W. V. O. *Quine: Hledání pravdy*, 1994

¹⁴¹ Obrat k jazyku (*linguistic turn*) – filosofie se obrací k analýze jazyka

¹⁴² Marvan, a další, *Willard van Orman Quine Vybrané články k ontologii a epistemologii*, 2006 str. 14

¹⁴³ „Jsme totiž *body-minded*, tj. naše percepční mechanismy, vrozené standardy podobnosti apod. jsou uzpůsobeny pro sledování těles dobře odlišitelných od pozadí.“ (Marvan, a další, 2006 str. 15)

Quine se zabývá otázkou, co vlastně doopravdy existuje. Odmítá Carnapovu ontologickou teorii o interních a externích otázkách.¹⁴⁴ Tato teorie souvisí s představou, že přijetí jazyka a s ním asociované ontologie ještě neznamena přijetí teorie o předmětech tohoto jazyka. Tato představa je pro Quina nepřijatelná. Na svět pohlížíme vždy z hlediska té či oné teorie, která nám v daný moment připadá nejlépe odůvodněná.

Quinovi, jako empiristickému filosofovi, byly blízké priority fenomenalistického¹⁴⁵ popisu skutečnosti. Hledal jazyk, jenž by obsahoval termíny pro aktuální a možná data smyslů a pomocný logicko-matematický aparát. Z jeho fenomenalistických názorů převládlo fyzikalistické hledisko. „Fyzikalismus¹⁴⁶ je možno chápat jako reduktivní doktrínu, podle níž vše, co existuje, jsou jen a jen fyzické objekty, stavy, události.“¹⁴⁷ Quinovi vyhovuje následující popis fyzikalistické reality: Neexistuje žádná změna skutečnosti beze změny v přiřazení predikátů fyzických stavů daným časoprostorovým oblastem.

Dílo *Hledání pravdy (Pursuit of Truth)* z roku 1990 rekapituluje všechny Quinovy předchozí knihy.

Přesně po šedesáti letech, tedy roku 1993, přijel do Prahy podruhé jako host Filosofického ústavu AV ČR, vystoupil v Karolinu s přednáškou o naturalizované epistemologii, zúčastnil se veřejné diskuse s českými logiky, lingvisty a filosofy a z rukou předsedy AV ČR převzal Zlatou plaketu F. Palackého.¹⁴⁸ Jeho poslední knihou je *Od stimulu k vědě (From Stimulus to Science)* z roku 1995. W.V.O. Quine zemřel roku 2000 ve věku nedožitých 93 let.

6.2. O tom, co je

O tom, co je (On what there is) je článek poprvé publikovaný v roce 1948. V roce 1953 byl spolu s dalším Quineovým slavným článkem *Dvě dogmata empirismu (Two dogmas of empiricism)* vydán v knize *Z logického hlediska (From logical point of view)*.

V *O tom, co je* se zabývá problémem existence abstraktních entit a jejich souvislostí s jazykem, v čemž navazoval na Carnapa.

¹⁴⁴ Interní otázky – Existuje prvočíslo větší než milion? Existuje jednorožec? Externí otázky – Existují čísla? Existují fyzické objekty? (Marvan, a další, 2006 str. 17)

¹⁴⁵ Fenomenalismus – filosofické učení, podle něhož předměty nemohou být poznány takové, jaké skutečně jsou, nýbrž pouze tak, jak se nám jeví. (Bakešová, 2009)

¹⁴⁶ Fyzikalismus – filosofická koncepce, která vznikla v pozitivismu (Carnap, Schlick) v rámci diskuse o struktuře světa a možnostech jednotné vědy. F. usiluje o převedení každé vědecké teorie na jednotný jazyk fyziky. (Bakešová, 2009)

¹⁴⁷ Marvan, a další, *Willard van Orman Quine Vybrané články k ontologii a epistemologii*, 2006 stránky 22-23

¹⁴⁸ Koťátko, P. *Willard Van Orman Quine*, 2008

Quine díky problému existence ukazuje, jak se mění náš přístup k němu v důsledku obratu k jazyku. Problém existence v absolutním slova smyslu je nahrazován problémem existence relativní k danému jazyku, neboli problémem ontologického závazku.¹⁴⁹

Každá teorie se podle Quina pojí s určitým ontologickým závazkem. Tento závazek na sebe proponenti teorie berou tím, že jejich teorie předpokládají existenci určitých druhů jsoucen.

V díle *O tom, co je* lze také najít fenomenalisticky zabarvená tvrzení. Quine byl v tomto článku nakloněn názoru, že fenomenalismus je přísně vzato správným epistemologickým postojem, a že fyzické objekty jsou jen velmi užitečné teoretické výtvoř.

Toto dílo je z hlediska analytické filosofie přelomové.

Na začátku článku si Quine pokládá otázku *What is there? (Co jest? Co existuje?)* A odpovídá si: *Everything. (Cokoliv)*. Tvrdí, že tuto odpověď přijme každý automaticky za správnou, neboť neříká nic jiného, než prostě je to, co je. Avšak ontologické otázky různých lidí se mohou lišit. Za příklad dává pana McX¹⁵⁰, který může zastávat názor, že existují jiné skutečnosti, o kterých zase Quine tvrdí, že nejsou.

Quine říká, že zastávce odporující strany v ontologické debatě je vždy v nevýhodě, neboť není schopen dokázat, v čem s ním jeho odpůrce nesouhlasí. Jak totiž vysvětlit, že *něco* není, když *to* není? Můžeme mluvit o něčem, co neexistuje? „Zdá se tedy, že na rozdíl od McXe, kdykoli se pokusím rozdíl mezi našimi názory formulovat já, musím nezbytně upadnout do rozporů. Nemohu totiž připustit, že jsou zde určité skutečnosti, věci, jejichž jsoucnost McX uznává a já nikoli, protože kdybych toto připustil, popřel bych tím své vlastní odmítnutí jsoucnosti těchto entit.“¹⁵¹ Jakmile se pokusíme zformulovat neexistenci nějakého objektu, tak mu tím vlastně existenci přisuzujeme.

6.3. Pegas

Slovo *Pegas* používá Quine v článku *O tom, co je* pro svou interpretaci problému reference výrazu, který odkazuje na neexistující objekt. Jde vlastně o prázdné jméno, které má neexistujícího nositele.

¹⁴⁹ Cedzo, R. Willard V. O. Quine: Z logického hlediska, 2007

¹⁵⁰ McX – fiktivní postava, uvádí se, že odkazuje na Johna E. McTaggarta. (Quine, 2006 str. 32)

¹⁵¹ Quine, W.V.O. *O tom, co je*, Dostálová L. 2006 str. 33

Quine píše, že se už platonisté zabývali hádankou nejsoucího, ve které jde o to, že nejsoucí nějakým způsobem být musí, jinak bychom nemohli vysvětlit to, co není. „Právě tato platonistická linie uvažování svádí filosofy, jako je McX, k tomu, že vidí bytí i tam, kde by jinak celkem přirozeně uznali, že tam nic takového není. Vezměme například *Pegase*. Kdyby *Pegas nebyl*, argumentuje McX, pak by nebylo nic, o čem bychom mluvili, když užíváme toto slovo; tedy nedávalo smysl ani tvrzení, že *Pegas* není. Domnívá se, že tímto argumentem přesvědčivě ukázal, že nelze koherentně popírat jsoucnost *Pegase*, a z toho vyvozuje, že *Pegas* je.“¹⁵²

McX samozřejmě nevěří, že by někde v časoprostoru byl živý létající kuň z masa a kostí, ale vyjadřuje se o *Pegasovi* jako o ideji v lidských myslích. Nic tím však nevyřeší a naopak se tento názor stane jádrem zmatku kolem jsoucnosti *Pegase*. Pokud by totiž byl *Pegas* nějaká mentální entita nebo idea, pak není tím, o čem lidé mluví, když popírají jsoucnost *Pegase*. Avšak my popíráme reálnou existenci *Pegase* v časoprostoru, nikoliv jen jeho ideu.¹⁵³ McX se dostává do sporů. Nesmíme si plést *Pegase* a ideu *Pegase*, představu o něm.

Proto se dostávají na řadu jiní myslitelé, jako například Wyman¹⁵⁴, který tvrdí, že *Pegas* má své samostatné bytí jakožto neaktualizované možné jsoucnou. Jsoucnost *Pegase* je neaktualizovanou možností. „Když tedy říkáme o *Pegasovi*, že žádná taková věc není, říkáme tím vlastně, že *Pegas* postrádá jistou vlastnost, a sice aktualitu, tj. skutečnou existenci. Říci, že *Pegas* není aktuálním jsoucnem (tj. nemá skutečnou existenci) je pak z logického hlediska totéž, jako říci, že *Parthenón* není červený; v obou případech vypoovídáme cosi o entitě, jejíž bytí je nepochybné.“¹⁵⁵

Wyman však používá slovo existence tak, že se zdá víceznačné. Slovo existence, na rozdíl od *Pegase*, nemá časoprostorové konotace. Když říkáme, že *Pegas* neexistuje, míníme tím, že vůbec žádná entita tohoto druhu není. „Kdyby *Pegas* existoval, pak by se pochopitelně vyskytoval v čase a prostoru, ale jen proto, že výraz *Pegas* má časoprostorové konotace, a nikoliv proto, že by časoprostorové konotace mělo slovo *existovat*. Chybí-li tato časoprostorová konotace v tvrzení, že existuje třetí odmocnina čísla 27, pak je to proto, že třetí odmocnina je prostě entita, která není časoprostorová, a nikoliv proto, že by naše užívání slova *existovat* bylo víceznačné.“¹⁵⁶

¹⁵² Quine, W.V.O. *O tom, co je*, Dostálová L. 2006 str. 34

¹⁵³ Quine dodává, že si McX přece také nesplete *Parthenón* s idejí *Parthenónu*. *Parthenón* je fyzický objekt; idea *Parthenónu* je mentální entita. *Parthenón* jako takový je viditelný, idea je neviditelná. Proč tedy u *Pegase* dochází k záměně těchto dvou entit? (Quine, 2006 stránky 34-35)

¹⁵⁴ Wyman – další fiktivní postava, mohl by se shodovat s Alexiem Meinongem. (Quine, 2006 str. 35)

¹⁵⁵ Quine, W.V.O. *O tom, co je*, Dostálová L. 2006 str. 35

¹⁵⁶ Quine, W.V.O. *O tom, co je*, Dostálová L. 2006 str. 36

V rozporu s tím, co říkáme my, Wyman trvá na tom, že Pegas je. Pomyslné Wymanovo universum je přeplněné, neboť se v něm vyskytují všechna neaktualizovaná jsoucna. Quine však namítá, že možnost a další modalities sebou přináší celou řadu problémů. „Něméně nelze doufat, že by rozšíření našeho univerza o tak zvané *možné entity* přineslo této analýze nějaké větší, než jen nepatrné výhody. Obávám se, že hlavním motivem tohoto rozšíření univerza je prostě představa, že například *Pegas* musí být jsoucí, protože jinak by bylo beze smyslu i tvrzení, že *Pegas* není.“¹⁵⁷

Wymanova teorie neaktualizovaných možných jsoucnen univerza se nakonec ukáže jako nedostatečná a vedoucí ke sporu. Stačí zaměnit příklad *Pegas* za příklad *hrnatě-oblá kopule na Berkeley College*. „Stejně jako se mohlo zdát beze smyslu tvrzení, že *Pegas* není, ledaže by byl, mělo by být beze smyslu i tvrzení, že *hrnatě-oblá kopule na Berkeley College* není, kdyby nebyla. Avšak *hrnatě-oblá kopule na Berkeley College* nemůže být, na rozdíl od *Pegase*, uznána za neaktualizované možné jsoucno. Můžeme nyní Wymana dohnat k tomu, aby připustil také doménu neaktualizovaných nemožných jsoucnen?“¹⁵⁸ Pokud by uznal neaktualizovaná nemožná jsoucna, pak by vyvstávalo mnoho dalších otázek a mohli bychom Wymana usvědčit z kontradikce. On však našel východisko v tvrzení, že tvrzení *hrnatě-oblá kopule na Berkeley College není* ve skutečnosti smysluplné. Výraz *hrnatě-oblá kopule na Berkeley* postrádá význam a je smysluprázdný.

Doktrína o smysluprázdnosti kontradiktorických výrazů je už docela stará. Má však základní metodologický nedostatek a to ten, že není v principu možné vytvořit efektivní test toho, které výrazy jsou smysluplné a které ne. Není možné rozhodnout, jaký řetězec znaků dává smysl či nikoli - pro jedince a už vůbec ne vzhledem k ostatním.

V souvislosti s deskripcemi mizí veškeré obtíže s tvrzením i popíráním toho, že něco je. Russell ukázal, že lze smysluplně zacházet se zdánlivými jmény, aniž bychom předpokládali, že existují entity, s nimiž se jména pojí. Russell se věnoval teorii deskripcí a pro něj je významem tvrzení *autor románu Waverley: někdo napsal román Waverley a nikdo další román Waverley nenapsal*. Z tvrzení *autor románu Waverley není* můžeme vytvořit tvrzení, které je sice nepravdivé, ale je smysluplné. A to: *bud' o žádné entitě není pravda, že napsal(a) román Waverley, nebo román Waverley napsalo dvě či více entit*. Stejným způsobem můžeme analyzovat tvrzení *hrnatě-oblá kopule na Berkeley College není*. Prostřednictvím Russellovy teorie deskripcí, přestane tvrzení obsahovat výrazy, jejichž účelem je pojmenovávat nějaké entity, o jejichž jsoucnost jde. Tudíž smysluplnost tohoto tvrzení nemusí nadále předpokládat jsoucnost těchto entit.

¹⁵⁷ Quine, W.V.O. *O tom, co je*, Dostálová L. 2006 stránky 36-37

¹⁵⁸ Quine, W.V.O. *O tom, co je*, Dostálová L. 2006 str. 38

V případě *Pegase* se jedná spíše o slovo než o deskriptivní frázi. Aby se tedy na něj vztahovala Russellova argumentace, převedeme jméno *Pegas* na deskripci. Pro naše účely se hodí například deskripce: *okřídlený kůň, který byl zkrocen Bellerofontem*. „Dosazením této deskripce všude na místo výrazu *Pegas* nám umožní analyzovat tvrzení *Pegas je* i *Pegas není* přesně stejným způsobem, jakým Russell analyzoval věty *Autor románu Waverley je* a *Autor románu Waverley není*.“¹⁵⁹ Abychom mohli jméno jako *Pegas* zařadit do Russellovy teorie, musíme být schopni přeložit každé jméno do deskripce. To však není žádné omezení. Kdyby byl pojem *Pegase* až tak temný, že by neměl žádný překlad na deskripci, mohl by se k překladu použít jiný prostředek - a to vyjádření neanalyzovatelné a nepřevoditelné vlastnosti *bytí Pegasem*. Tato vlastnost může být vyjadřovaná pomocí slovesa *je Pegasem* nebo *pegasuje*. „Podstatné jméno *Pegas* samotné pak můžeme chápat jako odvozené a ztotožnit je s deskripcí: *ta jediná věc, která je-Pegasem* neboli *jediná věc, která pegasuje*.“¹⁶⁰

Quine dodává: „Jestliže lze prostřednictvím pegasování interpretovat podstatné jméno *Pegas* jako deskripci, a učinit je tedy předmětem Russellovy teorie deskripcí, pak jsme se úspěšně zbavili starého pojetí, že o Pegasově nebytí nelze mluvit bez toho, abychom předpokládali, že *Pegas* v nějakém smyslu je.“

Již víme, že lze smysluplně tvrdit, že něco není. Zavazujeme sami sebe k ontologii obsahující čísla, když říkáme, že říkáme, že jsou prvočísla větší než milion. Nebo když říkáme, že *Pegas je*, pak naše ontologie zahrnuje *Pegase*. Rozhodně se ale nezavazujeme k ontologii obsahující *Pegase*, když říkáme, že *Pegas není*. „Není již třeba nadále podléhat klamu, že smysluplnost tvrzení obsahující singulární termín předpokládá jsooucnost entity pojmenované tímto termínem. Singulární termín nemusí něco pojmenovávat k tomu, aby byl smysluplný.“¹⁶¹

Musíme si také povšimnout rozdílu mezi významem a pojmenováním. Ve Fregově příkladu *Jitřenky a Večernice* rozlišil smysl a význam. „Význam výrazu musí být něco jiného než pojmenovaný objekt, protože význam obou výrazů se liší, zatímco označený objekt je v obou případech jeden a ten samý.“¹⁶² Záměnou významu a pojmenování právě došel McX ke svým omylům – že nemůžeme smysluplně odmítnout jsooucnost *Pegase*, a že *Pegas* je idea, mentální entita. Quine tedy vysvětluje McXův omyl: „Struktura jeho omylu je následující: pojmenovávaný objekt *Pegas* McX zaměnil s významem slova *Pegas*, a proto dospěl k závěru, že *Pegas* musí být, protože jinak by toto slovo nemělo význam, nic by neznamenal. Jenže entitami jakého druhu jsou významy? To je právě sporná otázka...“

¹⁵⁹ Quine, W.V.O. *O tom, co je*, Dostálová L. 2006 str. 41

¹⁶⁰ Quine, W.V.O. *O tom, co je*, Dostálová L. 2006 str. 42

¹⁶¹ Quine, W.V.O. *O tom, co je*, Dostálová L. 2006 str. 43

¹⁶² Quine, W.V.O. *O tom, co je*, Dostálová L. 2006 str. 43

Podle Quina můžeme singulární výrazy používat ve větách, aniž bychom předpokládaly, že jsou to existující entity, jejichž účelem je pouze pojmenování. Nic z toho, co můžeme vyřknout, nás nezavazuje k existenci nějaké entity. Kdykoli můžeme přiznat nebo odmítnout něčí existenci. Jména používáme jako proměnné. Podle Quinova názoru pak vyplývá, že jména jsou výrazy, které vypadají a chovají se jako vlastní jména, ale ve skutečnosti nemusí označovat žádnou konkrétní entitu.

Quine uzavírá problematiku s Pegasem následovně: „V podstatě jsou jména v ontologické problematice vesměs nepodstatná, protože jak jsem již ukázal v souvislosti s *Pegasem* a *pegasováním*, mohou být převedena na deskripce; a Russell zase ukázal, jak mohou být deskripce eliminovány. Cokoli je řečeno pomocí jmen, lze vyjádřit i v jazyce, který byl jmen úplně zbaven. Uznat něco za entitu tedy zkrátka a jednoduše znamená uznat to za konkrétní hodnotu proměnné.“ Tímto krokem překročil Quine hranice matematiky a logiky, na jejichž poli se až do této doby pohyboval. Zároveň se jedná o první krok jeho pozoruhodně konzistentní cesty na poli filosofie, která vedla přes ontologickou relativitu až k tezím o neurčitosti překladu a nevymezenosti reference.¹⁶³

6.4. Vývoj problematiky – význam jmen referujících k neexistujícímu objektu, fikční entity

Všichni filosofové před Quinem se snažili vybudovat systematickou teorii významu, Quine byl k pojmu jazykového výrazu skeptický.

Quine pojednával o problematice tvrzení o neexistenci objektů. Inspiroval se Russellem a převedl *Pegase* na deskripci *pegasovat* a tím se zbavil starého pojetí, že o Pegasově nebytí nelze mluvit bez toho, abychom předpokládali, že Pegas v nějakém smyslu je. Quine zdůrazňoval, že nesmíme zaměňovat objekt Pegas a význam *Pegase*. Význam je pro Quina něco sporného. Vidí jména jako něco nepodstatného, neboť se dají v jazyce vyjádřit jinak (deskripcemi).

¹⁶³ Quine, W.V.O. *O tom, co je*, Dostálová L. 2006 str. 47

Také Kripke se vyjádřil k významu fikčních jmen. Říká, že *jednorožci* nejsou reálný druh, ale mytický. A mýtus poskytuje nedostatečné informace o vnitřní struktuře jednorožce, takže nemůžeme s určitostí říci, co je *jednorožec*, i kdy bychom potkali něco, co tak zvenčí vypadá. Může to být náhoda, že se objeví zvíře, které bude mít některé podobné vlastnosti jako jednorožec. Museli bychom najít přímé historické spojení, které by dokázalo, že toto je to stejné zvíře, o kterém se hovoří v mýtech. Podobně předkládá příklad s *anděly*. Vědecký názor říká, že *andělé* jsou pouze mytická (neexistující) stvoření a tudíž slovo *anděl* je rigidní designátor pro určité mytické stvoření. Jestliže někdo tedy věří v existenci *andělů*, pak ho ale nemůže nazývat *andělem*. Jméno *anděl* totiž referuje k neexistujícímu stvoření.¹⁶⁴

Kripke také zmiňuje Garetha Evanse, který si všimnul posunu reference u fikčních i reálných entit. Uvádí příklad, kdy Marco Polo chybně přisoudil jméno *Madagaskar* ostrovu, zatímco toto slovo používali domorodci k označení vnitrozemské části Afriky. Marco Polo pokřtil Madagaskar jiným tokenem¹⁶⁵ jména, které již mělo svou referenci. Toto současné rozšířené použití jména ostrova potlačilo původní domorodé použití. David Lewis pak dodává, že tohle by se mohlo stát, i kdyby to původní domorodé označení bylo označení mytické lokality. Takže jména mohou posouvat svou referenci napříč reálnými a imaginárními matrixy. Kripke dodává, že je ale nutné ujasnit rozdíl mezi současným záměrem používání jména a pouhé víry, že objekt je jediný, který má dané vlastnosti.¹⁶⁶

Přímou referenci jmen i prázdných jmen obhájí článek Freda Adamse, který ji ukazuje jako alternativu deskriptivních jmen Kripkeho a Evanse. Jestliže podle přímé reference jména zavádí své nositele do vět, pak co je vyjádřeno větou „*Pegas létá.*“? Teorie přímé reference vidí prázdná jména jako bezvýznamná a propozice s nimi jsou nekompletní a děravé v tom smyslu, že věta „*Pegas létá.*“ je vlastně nekompletní propozice „____ *létá.*“ Jestli je mezera vyplněná, záleží na tom, jestli je jméno naplněné nebo prázdné, tedy jestli má nebo nemá nositele.

Nekompletní věty nejsou ani pravdivé ani nepravdivé. Obsah věty „*Pegas neexistuje.*“ také není ani pravdivý ani nepravdivý. Protože si podle Adamse se se všemi jmény asociujeme různé deskripce¹⁶⁷, můžeme vytvořit kompletní větu substitucí Pegase za deskripci následovně: „*Okřídlený kůň z řecké mytologie létá.*“ a tato věta bude pravdivá. To nás však nesmí klamně dovést k závěru, že věta „*Pegas neexistuje*“ také říká něco pravdivého.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Kripke, S. *Naming and Necessity*, 2003 str. 62

¹⁶⁵ Token – konkrétní realizace slova

¹⁶⁶ Adams, a další, *What's in a (n empty) name?*, 2004

¹⁶⁷ Tyto deskripce však nedávají jménům význam. Asociujeme je se jmény, protože jsme se to tak naučili.

(Adams, a další, 2004)

¹⁶⁸ Adams, a další, *What's in a (n empty) name?*, 2004

Podle Adamse je významem jména jeho nositel, pokud však toto selže, pak můžeme říci, že významem (prázdných) jmen je deskripce. Je zastáncem tzv. smíšené teorie. Tato teorie může být použita jak na fikční tak nefikční jména.

6.5. Pegas – kontext příkladu

V této kapitole se budeme zabývat tím, co označuje jméno Pegas a co s ním dále konotujeme.

Pegas také Pégasos (latinsky Pegasus) je bájný okřídlený kůň. O jeho původu se vypráví, že vyskočil z těla své matky Gorgony Medúsy, když jí Perseus usekl hlavu. Jiná verze říká, že povstal ze země (či z mořské pěny), kam dopadla Medúsina krev.

Vojtěch Zamarovský říká o Pegasovi, že uměl létat rychle jako vítr, a když měl žízeň, spouštěl se z oblaků k prameni Peiréné na Akrikorinthu, kde ho také chytil řecký hrdina Bellerofontés. S jeho pomocí Bellerofontés zabil obludu Chiméru. Když se pak rozhodl vylétnout na něm až na Olymp, bůh Zeus ho za opovážlivost potrestal, seslal na Pegase zuřivost, takže se na něm Bellerofontés neudržel a pádem na zem ztratil rozum.¹⁶⁹

Podle Řeků byl Pegas proměněn v jedno ze souhvězdí, které se tak jmenuje dodnes. Čtyři jasné hvězdy tvoří tělo souhvězdí Pegase a nazývají se Pegasův čtverec.¹⁷⁰ Křídla prý dopadla do okolí města Tarsu a dala mu tak jméno.

Když jednou Pegasus zakopl v hélikonském háji, vytvořil tak pramen zázračné vody Hippokrénu. Z tohoto pramene pak čerpali básníci, když potřebovali inspiraci. Také se říká, že se básníci vznášeli na Pegasovi k Múzám. Z tohoto vzniklo rčení *osedlat si pegase* (*vyjadřovat se poeticky, vznášet se v oblacích, konat hrdinské činy*).

Dnes má Pegas méně poetické funkce. Stal se znakem (logem) velkého množství firem, organizací, vydavatelství a výrobců (pivo, olej, jízdní kola). Okřídlený kůň Pegas se ukazuje na začátku každého filmu, který produkuje filmové studio Tristar Pictures.¹⁷¹ Jméno si také spojujeme s mobilním operátorem Paegas, který se však roku 2002 přejmenoval.

¹⁶⁹ Zamarovský, V. *Bohové a hrdinové antických bájí*, 1996 str. 33

¹⁷⁰ Viz příloha – obrázek 9

¹⁷¹ Viz příloha – obrázek 10

6.6. Zhodnocení příkladu

Pegas je příkladem vlastního jména referujícího k neexistujícímu individuu. Tento příklad je adekvátní a intuitivně dobře pochopitelný. Pegas splňuje podmínku jedinečnosti, tedy jako jeden z mála mytických jmen je opravdu vlastním jménem. Jako jediný ze čtyř předkládaných příkladů je Pegas jediné pravé vlastní jméno odkazující k jednomu jedinému individuu. A bylo tomu tak do té doby, než se na trhu objevily firmy a instituce používající Pegase ve svém logu a názvu.

Tvrzení o Pegasově neexistenci intuitivně také nepovažujeme za sporné. Létající kůň s křídly se ani v evolučním vývoji nikdy nevyskytl. Pegas je všeobecně známý jako neexistující zvíře z řeckých bájí. Neexistence Pegase a fakt, že přesto o něm můžeme smysluplně hovořit, podporuje Quinův názor, že můžeme mluvit o objektu a přiznat mu tak vlastní existenci, konkrétní hodnotu proměnné. Referenční funkce vlastních jmen se u Quina zcela vytratila. Pegas vyjadřuje pouze predikát *býti Pegasem* nebo *pegasovat*. To však odporuje našim intuicím, které si s vlastními jmény spojujeme, totiž že vlastní jména používáme k označení individuí. Pegas je tedy vlastní jméno jako každé jiné, používáme ho běžně a má pochopitelně jak denotaci, tak konotaci.

7. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo vyložit teoretické a kontextové okolnosti čtyř konkrétních příkladů, které se používají ve filosofii jazyka. Byly vybrány takové příklady, které ilustrují vývoj teorií významu vlastních jmen a analýzy singulárních termínů.

První z nich, Dartmouth, se týkal Millova názoru, že jedinou funkcí vlastních jmen je referovat ke konkrétním objektům. Mill byl zastáncem teorie přímé reference a ta si neumí poradit s určitými problémy. Město Dartmouth se bude stále jmenovat stejně a jeho jméno nezávisí na vlastnostech, které udávalo jméno ve své deskriptivní fázi, než se stalo vlastním jménem.

Teorii přímé reference pak vystřídaly deskriptivistické teorie, které jsou vlastní Fregemu a Russellovi. Podle této teorie je význam dán určitými deskripcemi. Frege svým příkladem Jitřenky a Večernice ilustroval své rozdělení na smysl a význam. Tato dvě jména mají různé smysly, tedy udávají předmět různým způsobem. Předmět, který označují, tedy planeta Venuše, je jejich význam.

Svou deskriptivní teorií se proti Fregemu vymezil Russell, který referent své deskripce současný francouzský král zcela rozpustil ve své logické analýze. Tato deskripce nemá referent, neboť analýza ukázala, že bod *Alespoň jedna osoba je současným francouzským králem* je nepravdivý.

Rozpuštění referentu dokončil Quine, který se svým příkladem Pegase navrhoval řešení významu jmen neexistujících objektů. Nesdílí názor, že mluvit o neexistenci objektu je nesmyslné. Podle něj singulární termín nemusí k něčemu odkazovat, aby byl smysluplný. Významem slova Pegas může být deskripce *ta jediná věc, která pegasuje*. Tedy *pegasování* a nikoliv konkrétní entita je významem jména Pegas.

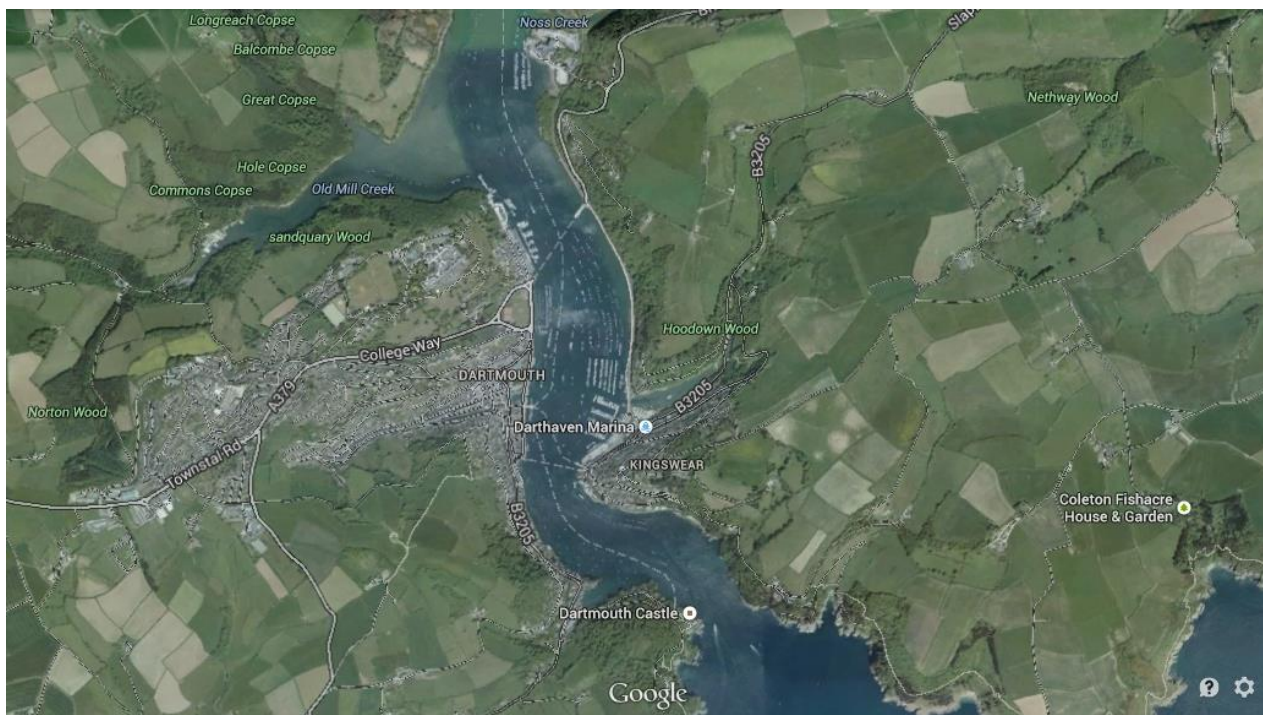
Pravá vlastní jména tedy neexistují. Nic nesplňuje jejich definici, že jsou to jména označující pouze jedno konkrétní individuum. Postupně jsme došli k tomu, že vlastní jména nemusí označovat vůbec nic. Objekt reference netvoří význam jména. Jediným zprostředkovatelem reference jsou zájmena.

Kromě teoretického rámce jsme se zabývali také tím kontextovým. Snažili jsme se zjistit, jaké vlastnosti příkladu vedly filosofa k jeho výběru, a popsat i ty charakteristiky příkladu, o kterých možná ani sám autor nemusel vědět. Přesto mohou ovlivňovat naše chápání tohoto příkladu.

Všechny příklady i se svými teoriemi jsou zajímavé a přínosné, mají své silné i slabé stránky a bezpochyby neodmyslitelně patří k formulovaným názorům významných filosofů jazyka.

8. PŘÍLOHY

Obrázek 1: Změny břehu Dartu (Preston, 2014)	16
Obrázek 2: Trojúhelník ABC	20
Obrázek 3: Oběžná dráha Venuše a Země (Pratt, 1998)	27
Obrázek 4: Tabulka výskytu fráze současný francouzský král	37

Obrázek 5: Mapa Dartmouth

Zdroj: <https://www.google.cz/maps/place/Dartmouth/@50.3498883,-3.5879868,14z/data=!3m1!4b1!4m2!3m1!1s0x486d1747218c9a11:0x1dcc45a0f16828f>

Obrázek 6: Měsíc a Večernice.

Zdroj: <http://www.astro.cz/apod/ap051209.html>

Obrázek 7: Ztvárnění boha Quetzalcoatl.

Zdroj: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/88/Quetzalcoatl_telleriano.jpg

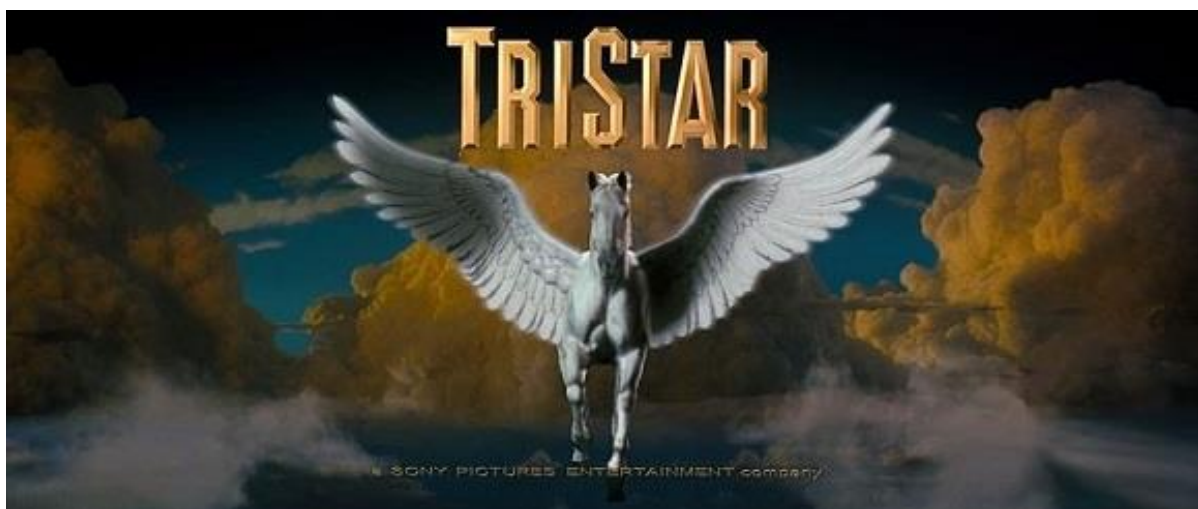
Obrázek 8: Bohové Hesperus a Fosforus. Malba od Evelyn de Morgan 1889.

Zdroj: <http://deadpaint.tumblr.com/post/23161559722/evelyn-de-morgan-phosphorus-and-hesperus>

Obrázek 9: Souhvězdí Pegas.

Zdroj: http://media.skyandtelescope.com/images/Podcast_Nov13_Pegasus.jpg

Obrázek 10: Pegas pro Tristar Pictures.

Zdroj:

http://img3.wikia.nocookie.net/__cb20130808151015/filmguide/images/0/0e/Tristar_logo.png

9. SEZNAM LITERATURY

- Adams, Fred a Dietrich, Laura A. 2004.** What's in a (n empty) name? [Online] 2004. [Citace: 30. 3 2014.] <http://www.udel.edu/Philosophy/papers/adams2004a.pdf>.
- Bakešová, Alena. 2009.** *Filosofický slovník*. Praha : Euromedia Group, 2009. ISBN 978-80-242-2582-1.
- Bystřický, Radek a Doubravová, Jarmila. 2010.** *John Stuart Mill: Komunikace a význam*. Plzeň : FF ZČU, 2010. ISBN 978-80-7043-797-1.
- Capaldi, Nicholas. 2004.** *John Stuart Mill: A Biography*. místo neznámé : Cambridge University Press, 2004. ISBN-13: 978-0521620246.
- Cedzo, Richard. 2007.** Willard V. O. Quine: Z logického hlediska . [Online] 2007. [Citace: 15. 3 2014.] <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2007/1/118-121.pdf>.
- Česká evangelická luteránská církev. 2013.** Ježíš je Jitřenka. *Česká evangelická luteránská církev*. [Online] 20. 2 2013. [Citace: 30. 3 2014.] http://www.luterani.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=622&Itemid=2.
- Dostálová, Ludmila. 2010.** John Stuart Mill: Vlastní jména. [autor knihy] Jarmila Doubravová Radek Bystřický. *John Stuart Mill: Komunikace a význam*. Plzeň : FF ZČU, 2010.
- Fiala, Jiří. 2005.** *Analytická filosofie: první čítanka : úvod*. Plzeň : OPS, 2005. ISBN 80-239-7106-9.
- Finley, Michael John. 2002.** The Maya Venus. *The Dresden Codex, Venus table*. [Online] 2002. [Citace: 30. 3 2014.] <http://www.bibliotecapleyades.net/ciencia/dresden/dresdencodex04.htm>.
- Frege, Gottlob. 2013.** On Sense and Reference. [Online] 2013. [Citace: 10. 3 2014.] překlad Max Black. https://en.wikisource.org/wiki/On_Sense_and_Reference.
- . 1892. Über Sinn und Bedeutung. [Online] 1892. [Citace: 20. 3 2014.] http://www.tu-chemnitz.de/phil/english/chairs/linguist/independent/kursmaterialien/logling/frege_sinnundbedeut.pdf.
- Heydt, Colin. 2006.** John Stuart Mill. *Internet encyclopedia of philosophy*. [Online] University of South Florida, 24. 10 2006. <http://www.iep.utm.edu/milljs/>.
- Irvine, Andrew David. 2013.** Bertrand Russell. *Stanford encyclopedia of philosophy*. [Online] 28. 10 2013. [Citace: 24. 3 2014.] <http://plato.stanford.edu/entries/russell/#RTDD>.
- Klement, Kevin C. 2014.** Gottlob Frege. *Internet encyclopedia of philosophy*. [Online] University of Massachusetts, Amherst, 2014. [Citace: 25. 2 2014.] <http://www.iep.utm.edu/frege/>.
- Koťátko, Petr. 2008.** Willard Van Orman Quine. *Akademický bulletin*. [Online] 25. 6 2008. [Citace: 15. 3 2014.] <http://abicko.avcr.cz/archiv/2001/2/obsah/willard-van-orman-quine-25.-cervna-1908--25.-prosinec-2000-.html>.
- Kripke, Saul. 2003.** Naming and Necessity. *Theo Todman*. [Online] 19. 6 2003. [Citace: 29. 3 2014.] http://theotodman.com/Kripke_Naming.pdf.

Marvan, Tomáš a Dostálová, Ludmila. 2006. *Willard van Orman Quine Vybrané články k ontologii a epistemologii*. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni, 2006. ISBN 80-7043-510-0.

Marvan, Tomáš. 2010. *Otázka významu, Cesty analytické filosofie jazyka*. 1. Praha : Togga, 2010. ISBN 978-80-87258-33-0.

Mill, John Stuart. 2011. *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive*. místo neznámé : Cambridge University Press, 2011. ISBN 9781108040884.

Moore, Patrick. 2001. *Hvězdy a planety*. Praha : Slovart, 2001. ISBN 80-7209-309-6.

Nobel Media AB. 2013. Bertrand Russell - Biographical. *Nobelprize*. [Online] The Nobel Foundation 1950, 2013. [Citace: 3. 24 2014.]
http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1950/russell-bio.html.

O'Connor, J. J. a Robertson, E. F. 2002. Friedrich Ludwig Gottlob Frege. *University of St Andrews*. [Online] University of St Andrews, Scotland, 11 2002. [Citace: 25. 2 2014.] <http://www-history.mcs.st-andrews.ac.uk/~history/Biographies/Frege.html>.

Peregrin, Jaroslav. 1994. W. V. O. Quine: Hledání pravdy. [Online] 1994. [Citace: 15. 3 2014.]
<http://jarda.peregrin.cz/mybibl/HTMLtxt/317.htm>.

Pratt, John P. 1998. The Evening and Morning Star. *Astronomy*. [Online] 1998. [Citace: 30. 3 2014.]
http://www.johnpratt.com/items/astronomy/eve_morn.html.

Preston, Eric. 2014. History of Dartmouth. *The official tourism website for Dartmouth*. [Online] the Dartmouth and Kingswear Society, 2014. [Citace: 3. 28 2014.]
<http://www.discoverdartmouth.com/visitor-information/about-dartmouth/history-of-dartmouth>.

Quine, Willard van Orman. 2006. O tom, co je. [autor knihy] Tomáš Marvan a Ludmila Dostálová. [překl.] Ludmila Dostálová. *Willard van Orman Quine Vybrané články k ontologii*. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni, 2006.

Raclavský, Jiří. 2002. Frege a vlastní jména. [Online] 2002. [Citace: 4. 3 2014.]
http://www.phil.muni.cz/~raclavsky/texty/frege_a_vlastni_jmena.html.

—. **2001.** Teorie vlastních jmen Bertranda Russella. [Online] 2001. [Citace: 14. 3 2014.]
http://www.phil.muni.cz/~raclavsky/texty/russell_vlastni_jmena.html.

Rendsvig, Rasmus K. 2011. Modeling semantic competence: A critical review of Frege's puzzle about identity. *Stanford University*. [Online] 2011. [Citace: 9. 3 2014.]
<http://www.stanford.edu/~danlass/esslli2011stus/rendsvig.pdf>.

Russell, Bertrand. 1905. On Denoting. [Online] 1905. [Citace: 11. 3 2014.]
http://revueltaredaccion.files.wordpress.com/2012/08/russell_on_denoting.pdf.

—. **1967.** *Popisy*. Praha : Logika, jazyk a věda, 1967.

Sense, Manfred de la. 2003. Úvod do ateismu . *HOLBACHIA*. [Online] 2003. [Citace: 24. 3 2014.]
<http://holbachia.sweb.cz/texty/jine/uvod.htm>.

- Vlasáková, Marta. 2013.** Význam obecného výrazu ve Fregově pojetí. *Filosofie dnes*. [Online] 2013. [Citace: 5. 3 2014.] <http://filosofiednes.ff.uhk.cz/index.php?journal=hen&page=article&op=viewFile&path%5B%5D=115&path%5B%5D=123>.
- Wilson, Fred. 2002.** John Stuart Mill. *Stanford encyclopedia of philosophy*. [Online] 3. 1 2002. [Citace: 22. 2 2014.] <http://plato.stanford.edu/entries/mill/#Lif>.
- Zalta, Edward N. 2012.** Gottlob Frege. *Stanford encyclopedia of philosophy*. [Online] 22. 8 2012. [Citace: 25. 2 2014.] <http://plato.stanford.edu/entries/frege/#FreLif>.
- Zamarovský, Vojtěch. 1996.** *Bohové a hrdinové antických bájí*. Praha : Brána, 1996. ISBN 80-85946-29-7.

10. RESUMÉ

Diplomová práce se věnuje čtyřem příkladům, které se staly folklórem konkrétní problematiky. Logickým folklórem myslíme příklady z různých oblastí mytologie, historie a kultury použité různými analytickými filosofy na ilustraci konkrétního filosofického problému. Tyto příklady se staly tak populární, že je další autoři přebírali a hojně citovali. Tyto příklady postupně přecházely z díla do díla, až se staly synonymem pro daný problém nebo přinejmenším jeho stěžejním ukazatelem.

V této práci budou představeny čtyři příklady používané v souvislosti s problematikou významu a analýzy singulárních termínů. Jsou to Dartmouth, Jitřenka a Večernice, Současný francouzský král a Pegas.

Ke všem příkladům je vysvětlen daný teoretický problém a jeho vývoj. Byl prozkoumán i kulturní a společenský kontext, ze kterého byl příklad převzat. Díváme se na příklad jak z filosofického pohledu, tak i z toho kontextového a z pohledu běžného uživatele jazyka, který toto slovo (spojení) používá.

Příklad Dartmouth použil John Stuart Mill ve svém díle Systém logiky. Snaží se na něm obhájit svoji tezi o nekonotativnosti vlastních jmen. Podle něj vlastní jména mají jedinou sémantickou vlastnost, a to tu, že označují (denotují) svého nositele. Avšak neodkazují k jeho vlastnostem (nekonotují).

Jitřenka a Večernice je dvojice příkladů, na kterých Gottlob Frege ve svém článku O smyslu a významu naopak ilustruje svoji tezi, že vlastní jména mají jednak význam (označování nositele), ale také smysl, což je jakýsi způsob, jak je předmět dán.

Russell v díle O Označení používal příklad současného francouzského krále jako určitou deskripci, která sice označuje jediný objekt, ale podmínku existence tohoto objektu nic nesplňuje. V návaznosti na Frega ukazuje analýzu, jak všechna vlastní jména nahradit deskripcemi.

Posledním příkladem je Pegas, který použil Quine v díle O tom, co jest při svém pojednání nad významem jmen neexistujících objektů.

This thesis is devoted to four examples that have become folklore for specific philosophical issue. By logical folklore we mean examples from different areas of mythology, history and culture used by analytical philosophers to illustrate a particular philosophical problem. These examples have become so popular that other authors accepted them and often quoted them. These examples merged into many works and became synonymous with the problem or at least its core symbol.

In this thesis four examples are presented with connection with the issue of the word meaning and analysis of singular terms. These are Dartmouth, Morning and Evening star, The present king of France and Pegasus. All examples are explained including the theoretical problem and its development. The cultural and social context of the example is also explored. We look at the example from the philosophical point of view and from the view of context or average speaker's view considering the usage of the word (or the phrase).

Dartmouth is an example by John Stuart Mill from his book *The System of Logic*. He illustrates his theory of non-connotativeness of proper names. According to him, proper names have a semantic property including referring (denoting) to its bearers. However they do not refer to its attributes.

The morning star and the evening star is a couple of examples which Gottlob Frege used to illustrate his theory which says that proper names have a meaning on the one hand and on the other hand it also has sense (connotation), a matter of the subject.

Russell in his article *On Denoting* used the example of *The present king of France*. This description denotes a single object but anything satisfies the condition of the existence of this object. Russell shows how to replace proper names by descriptions.

The last example is Pegasus used by Quine in his article about meaning of the names of non-existing objects.